

FATIK

31ste jaargang • januari-februari-maart 2013 • nr. 137

Driemaandelijks uitgave

FATIK is een uitgave van de Liga voor Mensenrechten v.z.w.

Inhoud	Editoriaal	3
	• In de handen van de staat <i>Chris Hermans</i>	
	Artikel	5
	• Rechters of toch maar ministers? De bevoegdheidsverdeling tussen de uitvoerende en de rechterlijke macht bij de uitvoering van vrijheidsstraffen: een never ending story <i>Karen Verpoest</i>	
	• Montesquieu in Brussel: over het eerste ad hoc-bezoek van het Europese antifoltercomité aan België <i>Tom Daems</i>	
	• Nood breekt recht: foltering in de strijd tegen het terrorisme <i>Caroline De Geest</i>	
	• Van gevangenis naar detentiehuis Van Don Quichot en Ducpétiaux <i>Hans Claus</i>	
	Uitgelezen	30
	• Vrouwe Justitia, Mag Het Meer(t) Zijn? <i>Luc Robert</i>	

Afgiftekantoor: 9000 Gent 1

Bg FATIK PA3A9108

Afzendingadres: Liga voor Mensenrechten

Gebroeders De Smetstraat 75

9000 Gent

V.U.: Jos Vander Velpen

Gebroeders De Smetstraat 75

9000 Gent

LIGA VOOR
MENSENRECHTEN

WWW.MENSENRECHTEN.BE

FATIK

Tijdschrift voor Strafbeleid en
Gevangeniswezen
Verschijnt vier keer per jaar
31ste jaargang
januari-februari-maart 2013, nr. 137

ISSN 0772-5167

Redactie

Hoofdredactie: Tom Daems
Eindredactie: Marion Van Hecke
Redactie: Chris Hermans, Neil Paterson, Luc
Robert, Veerle Scheirs, Karen Verpoest

Vormgeving: Bram Wets

Abonnement op FATIK? Bel 09/223.07.38

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw.
Gebroeders De Smetstraat 75
9000 Gent
tel: 09/223.07.38 – fax: 09/223.08.48
fatik@mensenrechten.be
www.mensenrechten.be

Redactionele samenwerking en disclaimer

*FATIK, Tijdschrift voor Strafbeleid en
Gevangeniswezen* strekt tot een zo volledig
mogelijke berichtgeving over de evoluties op
het vlak van strafbeleid en gevangeniswezen.

Voor publicatie aangeboden teksten mogen
rechtstreeks naar het redactiesecretariaat
worden gestuurd. De redactie behoudt zich
alle rechten voor de publicatie van ingezonden
teksten, artikels, werken, advertenties e.d. te
weigeren.

Aan de totstandkoming van deze publicatie
is de uiterste zorg besteed. Voor informatie
die nochtans onvolledig of onjuist is
opgenomen, aanvaarden de redactie en de
uitgever geen verantwoordelijkheid. Elke
auteur is verantwoordelijk voor zijn/haar eigen
redactionele bijdragen.

Jaarabonnements en lidmaatschap Liga voor Mensenrechten

Lid + abonnement op Tijdschrift voor
Mensenrechten: 35 €
Lid + abonnement op FATIK, Tijdschrift voor
Strafbeleid en Gevangeniswezen: 40 €
Lid + abonnement op beide tijdschriften: 70 €
Steunend lid + abonnement op beide
tijdschriften: 96 €
Lid zonder abonnement: 5 € per jaar

Het is ook mogelijk om, losgekoppeld van
het lidmaatschap, een abonnement op de
tijdschriften te bekomen. Meer informatie bij de
Liga voor Mensenrechten.

FATIK online

Je kan FATIK online raadplegen. De laatste vier
nummers zijn beschikbaar voor abonnees.
Vraag een login via fatik@mensenrechten.be.
Surf naar fatik.mensenrechten.be.

© Niets uit deze publicatie mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar
gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische gegevensdragers
of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande, uitdrukkelijke en
schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uit respect voor mens en milieu wordt FATIK gedrukt op kringlooppapier en
zonder vluchtige Organische Stoffen door Druk in de Weer, Gent

Editoriaal

3

In de handen van de staat
Chris Hermans

Artikel

5

Rechters of toch maar ministers?
De bevoegdheidsverdeling tussen de uitvoerende en de rechterlijke
macht bij de uitvoering van vrijheidsstraffen: een never ending story
Karen Verpoest

Montesquieu in Brussel: over het eerste ad hoc-bezoek van het Europese
antifoltercomité aan België
Tom Daems

Nood breekt recht: foltering in de strijd tegen het terrorisme
Caroline De Geest

Van gevangenis naar detentiehuis
Van Don Quichot en Ducpétiaux
Hans Claus

Uitgelezen

30

Vrouw Justitia, Mag Het Meer(t) Zijn?
Een bespreking van Filip Meert & Wim Van Den Eynde, De bloedkamer,
Leuven, Uitgeverij Van Halewyck, 2011, 286p.
Luc Robert

In de handen van de staat

Op 6 januari 2010 overleed de 26-jarige Jonathan Jacob in een politiecel in Mortsel. Het televisieprogramma Panorama bracht de gebeurtenissen in haar uitzending van 21 februari jongstleden opnieuw onder de aandacht en toonde fragmenten van de video-opnames in de politiecel. Daarin was te zien hoe de leden van het Antwerpse Bijzonder Bijstandsteam (BBT) de cel binnendringen, Jonathan Jacob 'immobiliseren' en met zessen op hem gaan zitten of liggen. Verder valt te zien hoe één agent de jongeman slaat. De beelden wekten bijzonder veel verontwaardiging, net als de verklaringen van enkele betrokkenen in de uitzending of achteraf.

Het diensthoofd van het BBT liet optekenen dat het er nu zo eenmaal aan toe gaat als weerspannige personen moeten overmeesterd worden. Een vertegenwoordiger van de politievakbond verklaarde daags na de uitzending in de studio's van Terzake dat de slagende collega 'pijnprikkels' had toegediend. Er rezen verder vragen over de rol van het parket, over de eerdere weigering van het Psychiatrisch Ziekenhuis om de man op te nemen en over het gevoerde onderzoek.

Ondertussen werden drie personen verwezen naar de correctionele rechtbank: de agent die sloeg en zowel een psychiater als de directeur van het ziekenhuis. Zij tekenden beroep aan tegen deze beslissing van de raadkamer. De Antwerpse procureur Dams zette een stap opzij. De lokale inbedding en de wettigheid van dergelijke lokale politieteamen werd geproblematiseerd.

Maar er zijn naar aanleiding van deze dramatische gebeurtenissen wel meer vragen te stellen. Voldoen de procedures voor het gebruik van geweld door de politie of door andere ordehandhavers zoals gevangenispersoneel? Werkt het Federale interventieteam (SIE) inderdaad professioneler? Gaan zij zich nooit te buiten aan excessief geweld? Welke zijn de procedures daar? Worden die strikt gevolgd? Hoe staat het met de klachten tegen het optreden van deze eenheid? Dienen zij niet identificeerbaar te zijn? In haar laatste rapport over ons land (waarover verder meer in dit nummer) deed het CPT volgende aanbeveling:

*"... en ce qui concerne l'équipe d'intervention de l'établissement, qu'il convient, en toutes circonstances, de respecter les procédures et techniques en vigueur, y compris celles relatives à l'usage progressif des moyens de coercition et à l'usage proportionnel de la force. De telles interventions nécessitent, de l'avis du CPT, la présence sur les lieux-mêmes de l'intervention d'un membre de l'équipe de direction de l'établissement. Il convient également d'envisager le recours à l'enregistrement vidéo de toutes les interventions planifiées de l'équipe d'intervention, ainsi que le port, par les membres de l'équipe d'intervention, de moyens d'identification visibles."*¹

In haar antwoord op dit rapport stelt de Regering dat ze de commentaren van het CPT in overweging zal nemen bij de toekomstige evaluatie van de interventieteamen. Een preciezer en concreter antwoord ware wenselijk geweest. Nu reeds voorziet de basiswet dat 'maatregelen van rechtstreekse dwang' steeds proportioneel moeten zijn:

*Art. 120. § 1. Bij meerdere geschikte mogelijkheden van rechtstreekse dwang moeten deze gekozen worden die het minst schadelijk zijn.
§ 2. Elk gebruik van rechtstreekse dwang moet redelijk zijn en in verhouding staan tot het nagestreefde doel.
§ 3. Alvorens tot rechtstreekse dwang over te gaan dient eerst met deze dwang gedreigd te worden, behoudens wanneer de omstandigheden dit niet toelaten of wanneer een voorafgaande bedreiging het gebruik van rechtstreekse dwang onwerkzaam zou maken.*

Maar de wet beschrijft verder geen gedetailleerde procedures waar de Europese Gevangenisregels dit wel vragen:

65. There shall be detailed procedures about the use of force including stipulations about:
a. the various types of force that may be used;
b. the circumstances in which each type of force may be used;
c. the members of staff who are entitled to use different types of force;
d. the level of authority required before any force is used; and
e. the reports that must be completed once force has been used.

Andere vragen die de zaak Jacob oproept, betreffen de verhouding tussen psychiatrie en justitie. Kan een psychiatrische instelling de opname van een patiënt weigeren? En zo ja is dit dan afhankelijk van het juridische statuut van de betreffende patiënt? Gedwongen opname? Wat met de problematiek van psychiatrische patiënten in de gevangenis? Geïnterneerden? Veroordeelden? Beklaagden? Psychosociale diensten, hulpverleners en zorgverstrekkers verwijzen zeer vaak tevergeefs patiënten door naar psychiatrische ziekenhuizen. Al te dikwijls stuit men op een 'njet' vanuit de verant-

¹ Rapport au Gouvernement de la Belgique relatif à la visite effectuée en Belgique par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT) du 23 au 27 avril 2012, CPT/Inf (2012) 36; § 12, <http://www.cpt.coe.int/documents/bel/2012-36-inf-fra.pdf>.

woordelijke psychiaters en meestal zonder enige motivatie. Onlangs nog werd ons land veroordeeld door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens wegens schending van artikel 3 van het Europees Mensenrechtenverdrag (EVRM): *"Niemand mag worden onderworpen aan foltering of aan onmenselijke of vernederende behandelingen of bestraffingen."* Het ging daarbij om een geïnterneerde die in de gevangenis verblijft bij gebrek aan een geschikte opvang in de psychiatrie. Het Hof sprak over een structureel probleem:

*"D'une part, l'encadrement des internés dans les annexes psychiatriques des prisons n'est pas suffisant et, d'autre part, le placement à l'extérieur des prisons s'avère souvent impossible soit en raison du manque de place au sein des hôpitaux psychiatriques soit du fait que le dispositif législatif ne permet pas aux instances de défense sociale d'imposer le placement dans une structure extérieure."*²

Helaas is dit niet het enige structurele probleem waarmee het Belgische gevangeniswezen kampt. De overbevolking³ en de stakingsproblematiek dienen genoemd en vormden de doelen van het ad-hoc bezoek van het CPT, dat verder in dit nummer wordt besproken. Daarenboven vraagt het CPT sedert haar eerste rapport over België uit 1994 naar een constructief detentieregime, een wettelijke regeling van de rechtspositie van gedetineerden en onafhankelijk toezicht en klachtenrecht.⁴ Het is dan ook bijzonder erg te moeten vaststellen dat ook in het laatste rapport dezelfde kritieken van bijna twintig jaar geleden opnieuw terugkomen.⁵ Extra ontgoochelend dan ook is de vaststelling dat Minister Turtelboom in haar beleidsnota van 27 december 2012 met geen woord over de basiswet rept of enige verdere inwerkingtreding in het vooruitzicht stelt. Integendeel: in een antwoord op een schriftelijke vraag van senator Anciaux over de Centrale Toezichtsraad en de Commissies van Toezicht antwoordde de Minister dat het klachtenrecht als laatste onderdeel van de basiswet in werking zal treden.⁶ Nog meer verontrustend was het bericht op haar website dat ze in uitvoering van een protocolakkoord met de vakbonden aan de regering een voorontwerp van wet aan de ministerraad heeft voorgelegd waarbij de basiswet wordt aangepast. De regering keurde dit voorstel goed. De bedoeling is volgens de Minister *«dat fouilles minder administratief kunnen verlopen en overtredingen door gedetineerden strenger bestraft kunnen worden.»*

*"Hierdoor zullen de penitentiaire beambten op een aantal standaardmomenten naaktfouilles kunnen uitvoeren, zonder dat ze voorafgaand de toestemming van de directeur moeten vragen. Binnen de 24 uur na de fouille moet de directeur de gedetineerde schriftelijk laten weten waarom de controle werd uitgevoerd."*⁷

Het uitzonderlijke karakter van de fouille op het lichaam, zoals de naaktfouille in de wet heet, wordt daarbij klaarblijkelijk verlaten. Nu kan deze fouille op het lichaam namelijk enkel indien er «individuele aanwijzingen» zijn dat het onderzoek aan de kledij niet volstaat om na te gaan of de gedetineerde in het bezit is van voorwerpen of substanties die verboden of gevaarlijk kunnen zijn⁸. Het mogelijk maken van een motivering achteraf doet nog meer de wenkbrauwen fronsen. Het is alsof de onderzoeksrechter een huiszoekingsbevel zou geven, nadat ze al werd uitgevoerd. We kennen de precieze tekst van het voorontwerp van wet niet, maar willen het parlement toch oproepen tot voorzichtigheid. We brengen daarbij met name de principes van het CPT in herinnering. Over naaktfouilles schreef ze, naar aanleiding van haar laatste bezoek aan Nederland:

*"A strip search is a very invasive - and potentially degrading - measure. Therefore, resort to strip searches should be based on an individual risk assessment and subject to rigorous criteria and supervision. Every reasonable effort should be made to minimise embarrassment;"*⁹

Het is hetzelfde evenredigheidsbeginsel dat ook voor het gebruik van dwangmiddelen geldt en ook in de strafuitvoering als geheel kan overwogen worden. Moge deze Fatik als inspiratiebron dienen.

Chris Hermans*

2 Hof Mensenrechten, Requête nr. 43418/09, *Claes v. België*, arrest van 10 januari 2013, § 99; [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"itemid":\["001-115852"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{).

3 Op 1 maart 2013: 11.707 op een capaciteit van 9.448, de federale inrichtingen voor jongeren niet meegerekend.

4 Rapport au Gouvernement de la Belgique relatif à la visite effectuée par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT) en Belgique du 14 au 23 novembre 1993, CPT/inf(1994)15, respectievelijk, p. 49, 81 en 79, <http://www.cpt.coe.int/documents/bel/1994-15-inf-fra.pdf>.

5 Voor wat het detentieregime betreft (§ 21, §60). Het CPT herhaalt ook haar vraag uit eerdere rapporten tot de verdere inwerkingtreding van de basiswet (§ 87), alsmede de noodzaak voor een onafhankelijk toezicht (§88) en een klachtenrecht (§87).

6 Schriftelijke vraag nr. 5-7629 van Bert Anciaux (sp.a) d.d. 19 december 2012; antwoord van 28 januari 2013 <http://senaat.be/www/?Mlval=/Vragen/SchrijfelijkeVraag&LEG=5&NR=7629&LANG=nl>.

7 <http://annemieturtelboom.be/2013/02/04/naakt-fouilleren-wordt-gemakkelijker-tuchtsancties-woorden-verscherpt>.

8 Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, d.d. 12 januari 2005, (B.S. 1 februari 2005), art. 108.

9 Report to the Government of the Netherlands on the visit to the Netherlands carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 10 to 21 October 2011, CPT/Inf(2012) 21, § 32; <http://www.cpt.coe.int/documents/nld/2012-21-inf-eng.pdf>.

* Chris Hermans is redactielid van FATIK.

Rechters of toch maar ministers?

De bevoegdheidsverdeling tussen de uitvoerende en de rechterlijke macht bij de uitvoering van vrijheidsstraffen: een never ending story

Karen Verpoest *

De vraag naar wie dient te beslissen over de wijze waarop vrijheidsstraffen ten uitvoer worden gelegd, is geen nieuw gegeven maar maakt integendeel al decennialang voorwerp uit van discussie. Reeds in de jaren 1930, niet lang nadat de gevangenisstraf stevig verankerd was geraakt in het Belgische straffenarsenaal en als belangrijkste straf positie was gaan innemen, vonden discussies en debatten plaats over de precieze bevoegdheidsverdeling bij de uitvoering van deze gevangenisstraf. Door de invoering van modaliteiten als de voorwaardelijke invrijheidstelling was de gevangenisstraf immers niet langer louter een integrale uitvoering van de straf zoals opgelegd in de fase van de straftoemeting, maar werd haar aard en duur tijdens de strafuitvoeringsfase aangepast. Waar in de beginjaren de beslissingsbevoegdheid van de minister over deze modaliteiten nog weinig of niet in vraag werd gesteld, staken de pleidooien vóór het betrekken van de rechter in de strafuitvoering al vlug de kop op en werd vooral op basis van juridische argumenten het betrekken van een rechter bij de strafuitvoering wenselijk geacht.

Deze debatten vonden echter voornamelijk plaats in academische kring en kregen weinig weerklank in beleidsmiddelen, tot in navolging van de Oriëntatienota van toenmalig minister De Clerck (1996)¹ en mede onder invloed van de zaak-Dutroux, de hervormingen binnen de strafuitvoering in een stroomversnelling blijken te komen. De invoering van de Wet op de voorwaardelijke invrijheidstelling in 1998² maar vooral de Wet op de externe rechtspositie in 2006³ lijkt een einde te maken aan de discussies rond de bevoegdheidsverdeling en het pleit te beslechten in het voordeel van de rechter. De rechterlijke macht krijgt in hoofde van de strafuitvoeringsrechter of strafuitvoeringsrechtbank de

bevoegdheid te beslissen over de modaliteiten die de aard en de duur van de vrijheidsstraf wijzigen. De beslissingsbevoegdheid van de uitvoerende macht wordt beperkt tot het al dan niet toekennen van het penitentiair verlof, de uitgaansvergunning en de onderbreking van de strafuitvoering.

In de praktijk blijkt het echter niet zo een vaart te lopen. Van bij de invoering van de Wet externe rechtspositie wordt getalmd met de implementatie ervan. Op heden is de Wet nog steeds slechts gedeeltelijk in werking waardoor de beslissingsbevoegdheid van de rechter zich voorlopig enkel uitstrekt tot straffen boven drie jaar en de terbeschikkingstelling. De minister behoudt de bevoegdheid over de straffen tot drie jaar en heeft zo nog steeds een groot aantal beslissingen in handen. Bovendien kwam de Wet externe rechtspositie in politieke kringen ondertussen weer onder vuur te liggen n.a.v. de zaak Michelle Martin. Daarbij werd ook de bevoegdheidsverdeling tussen de rechterlijke en de uitvoerende macht in vraag gesteld. Hoewel het voorontwerp dat hierop volgde en welke de bevoegdheid van de rechterlijke macht ten opzichte van de uitvoerende macht opnieuw deed inkrimpen, na advies van de Raad van State werd afgezwakt,⁴ geeft dit wel aan dat de discussie rond wie dient te worden betrokken bij de beslissingen tot het uitvoeren van vrijheidsstraffen in België zijn eindpunt nog niet heeft bereikt.

Gezien deze bevoegdheidsdiscussies zich niet alleen in België voordoen, maar ook in de ons omringende landen het voorwerp uitmaken van debatten, werd in het kader van een doctoraatsproject een rechtsvergelijkend onderzoek⁵ naar de bevoegdheidsverdeling binnen de strafuitvoering gevoerd. Het doel van dit onderzoek bestond erin na te gaan of er algemene bewegingen en principiële verschillen waar te nemen zijn in hoe staten omgaan met de bevoegdheidsverdeling binnen

* Karen Verpoest is doctor in de rechten en master in de criminologie, trajectbegeleider aan de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de UGent en redactielid van *Fatik*.

1 S. De Clerck, *Oriëntatienota Strafbeleid en Gevangenisbeleid*, *Fatik* 1996, 70, 8-57.

2 *Wet van 5 maart 1998 betreffende de voorwaardelijke invrijheidstelling*, B.S. 2 april 1998 en *Wet van 18 maart 1998 tot instelling van de Commissies voor de voorwaardelijke invrijheidstelling*, B.S. 2 april 1998.

3 *Wet 17 mei 2006 houdende oprichting van strafuitvoeringsrechtbanken*, B.S. 15 juni 2006 en *de Wet 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten*, B.S. 15 juni 2006. Later aangevuld met *de Wet van 21 april 2007 betreffende de internering van personen met een geestesstoornis*, B.S. 13 juli 2007 en *de Wet van 26 april 2007 betreffende de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbanken*, B.S. 13 juli 2007.

4 *Wetsontwerp tot wijziging van het Wetboek van strafvordering en tot wijziging van de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten*, Parl. St. Kamer, 2012-2013, nr. 2604, 16 januari 2013.

5 *Volgende landen werden in het onderzoek betrokken: België, Frankrijk, Nederland en Engeland & Wales.*

de strafuitvoering en op die manier bepaalde trends te detecteren die zich naar verwachting ook in België zullen voordoen omdat ze gelinkt zijn aan ruimere maatschappelijke processen die op dezelfde wijze gelden voor verschillende landen.⁶ In deze bijdrage zullen een aantal conclusies uit dit doctoraatsonderzoek worden toegelicht en zullen enkele beleidssuggesties rond het betrekken van een rechter dan wel een minister in de strafuitvoering, worden gedaan.

Rechtstatelijke principes geven geen uitsluitel

Wie dient te worden betrokken bij de beslissingen over de strafuitvoeringsmodaliteiten, kan noch op basis van de beginselen van de scheiding der machten en noch op basis van Europese regelgeving duidelijk worden bepaald. Hoogstens dient op basis van art 5, lid 4 EVRM de mogelijkheid tot rechtmatige toetsing van de vrijheidsberoving bij een rechter te worden ingesteld voor beslissingen over straffen en maatregelen van onbepaalde duur. Indien de strafuitvoeringsmodaliteit de aard en duur van de straf wijzigt, dan dient ons inziens op basis van het beginsel van de scheiding der machten wel een rechter te worden betrokken. Wat echter onder 'wijziging van de aard en de duur' kan worden verstaan is voor interpretatie vatbaar. De wet zegt bijvoorbeeld niet dat vrijheidsberoving noodzakelijk in een gevangenis moet plaatsgrijpen, zeven dagen op zeven en 24 uur op 24 uur. Het feit of de aard en de duur van de straf veranderen, is dus een subjectieve invulling en biedt geen objectief criterium voor het al dan niet betrekken van de rechterlijke macht. Wanneer de discretionaire ruimte van de beslissende instantie op basis van wettelijke vastgelegde bepalingen echter zodanig is ingeperkt dat deze als het ware een automatische toekenning of herroeping van de strafuitvoeringsmodaliteit inhouden, dan is van de verandering van de aard en duur van de straf alleszins geen sprake meer en kan op basis van het beginsel van de scheiding der machten geen verplichting worden opgelegd om de rechter te betrekken bij de strafuitvoering.

Niet wie beslist maar hoe wordt beslist

Uit het onderzoek komt naar voren dat de bevoegdheidsverdeling binnen de strafuitvoering niet alleen een vraag is naar wie dient te beslissen (de rechterlijke of de uitvoerende macht) maar evenzeer een vraag is naar hoeveel ruimte aan de beslissende instantie moet worden gegeven. Zeker bij de beslissingen rond de vervroegde, al dan niet voorwaardelijke, invrijheidstelling, blijkt immers dat het betrekken van een rechter bij de beslissingen rond de tenuitvoerlegging van de

vrijheidsstraf, niet automatisch ook een inkrimping van de beoordelingsmarge van deze laatste betekent. Hoewel de beslissingsbevoegdheid van de uitvoerende macht in het kader van de tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen vaak gekoppeld wordt aan een ruime beoordelingsmarge die wordt beperkt naarmate de betrokkenheid van de rechter in deze groeit, blijkt dus dat deze redenering niet perse dient op te gaan. Hoewel Frankrijk bijvoorbeeld als één van de eerste rechtsstaten besliste om een rechter te betrekken bij de tenuitvoerlegging van beslissingen binnen de strafuitvoeringsfase en de rechterlijke bevoegdheden van deze 'juge de l'application de peines' doorheen de tijd alleen maar zijn toegenomen, behoudt deze strafuitvoeringsrechter wel een ruime beoordelingsmarge. Niet alleen bij de beslissingen tot het al dan niet toekennen van de voorwaardelijke invrijheidstelling maar ook bij de beslissingen inzake de andere modaliteiten blijft de ter beschikking zijnde beslissingsruimte in vergelijking met de andere onderzochte landen groot. In Engeland & Wales daarentegen heeft de uitvoerende macht het grootste deel van de beslissingsbevoegdheid in handen maar is de beoordelingsruimte van deze dan weer zeer beperkt omwille van het (quasi)-automatische karakter van de meeste toe te kennen modaliteiten.

Wie de beslissingsmacht in handen heeft, geeft dus weinig indicaties over de manier waarop aan deze beslissingsmacht gestalte wordt gegeven en dus over de ruimte waarover de beslissende instantie beschikt. Wel blijkt uit de rechtsvergelijking dat het betrekken van de rechter bij de beslissingen in de tenuitvoerlegging vaker gepaard gaat met het voorzien van bepaalde rechtswaarborgen, zoals de motiveringsverplichting of mogelijkheid tot het instellen van hoger beroep, die de beslissingsruimte enigszins kunnen inperken. De beslissingsprocedures die in handen liggen van de uitvoerende macht of het openbaar ministerie, bezitten deze waarborgen veel minder. Dit blijkt bijvoorbeeld duidelijk uit de procedure die dient te worden gevolgd door de Franse 'juge de l'application de peines'. Deze rechter werd de eerste decennia beschouwd als een louter uitvoerder van administratieve taken waardoor zijn beslissingen zonder procedurele waarborgen werden omringd. Pas op het ogenblik dat de 'juge de l'application de peines' het aanzien krijgt van een volwaardig lid van de rechterlijke macht en de rechterlijke macht op zijn beurt als onafhankelijk orgaan t.o.v. de andere twee machten wordt beschouwd, worden door de wetgever ook de rechtswaarborgen voorzien. België vormt sinds de invoering van de Wet externe rechtspositie, waarbij ook de beslissingen waarover de uitvoerende macht de bevoegdheid behoudt dienen te worden gemotiveerd, hierop zowat de uitzondering op de regel.

Vanuit een streven naar een behoorlijke rechtspositie van de gedetineerde, een begrip dat sinds 1970 in alle

⁶ M. Cavadino en J. Dignan, *Penal Systems. A comparative approach*, Londen, Sage, 2006, 7-15.

Westerse landen leeft en sindsdien enkel aan belang is toegenomen, dient gepleit te worden voor een beperkte discretionaire beslissingsruimte bij het uitvoeren van vrijheidsstraffen, ongeacht wie de beslissingsmacht in handen heeft. Enkel op die manier kan de rechtszekerheid voor de gedetineerde immers voldoende worden gevrijwaard. Maar uit bovenstaande blijkt dus dat het betrekken van de rechter bij deze tenuitvoerlegging op zich geen garantie biedt voor een beperking van deze discretionaire ruimte. Als daarnaast in gedachte wordt gehouden dat ook vanuit rechtsstatelijk oogpunt een rechter op zich niet dient te worden betrokken bij de tenuitvoerlegging, kan worden besloten dat niet de vraag wie beslist maar wel de vraag hoeveel discretionaire ruimte deze beslissende instantie krijgt toebedeeld, de belangrijkste en meest bepalende factor is bij de discussie rond de bevoegdheidsverdeling in de strafuitvoering.

Vertaalslag van academische debatten op het beleid

De debatten rond de bevoegdheidsverdeling bij de tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen vangen bij elk van de vier onderzochte landen aan bij de invoering (België, Frankrijk en Nederland) of uitbreiding (Engeland & Wales) van de modaliteit van de voorwaardelijke invrijheidstelling. Nochtans is de implementatie van deze voorwaardelijke invrijheidstelling niet het absolute aanvangspunt voor de creatie van een discretionaire beslissingsruimte in de strafuitvoering. Dergelijke ruimte is doorheen de geschiedenis in min of meerdere mate steeds onlosmakelijk verbonden geweest met het uitvoeren van straffen. De voorwaardelijke invrijheidstelling kan echter wel worden beschouwd als de eerste mogelijkheid om - met uitzondering van de genademaatregel - binnen de moderne rechtsstaat de vrijheidsstraf zoals opgelegd in de fase van de straftoemeting tijdens de fase van de strafuitvoering zowel qua aard als qua duur aan te passen. Deze invoering vormt een opmerkelijke breuk met de tijdsperiode van het klassieke denken, dat werd gesteund op het idee-engoed van de Verlichting en waar de opgelegde straf in de fase van de strafuitvoering ook integraal werd uitgevoerd mede onder invloed van het principe van de scheiding der machten.

Gelet op deze breuklijn met het klassieke denken lijkt het dan ook logisch dat de eerste grootschalige academische debatten die naar aanleiding van de invoering van de voorwaardelijke invrijheidstelling ontstaan rond de invulling van de discretionaire ruimte bij de tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen, de nadruk leggen op de formele invulling van deze ruimte en hierbij voorna-

melijk juridische argumenten, zoals het principe van de scheiding der machten, aandragen. Naast deze juridische redenering komen ook argumenten die meer de nadruk leggen op de individualisering van de straf en resocialisatie van de dader aan bod. Enkel in Engeland & Wales wijkt de inhoud van de debatten enigszins af gezien daar de bestaansredenen van het systeem van de voorwaardelijke invrijheidstelling tot eind de jaren 1960 in vraag wordt gesteld.

Pas vanaf de jaren 1970 merken we zowel in België, Frankrijk, Engeland & Wales en deels ook in Nederland een verschuiving in de argumentatie en wordt naast de formele invulling van de ruimte, meer en meer aandacht besteed aan de inhoudelijke invulling ervan. Pleidooien voor een betere rechtsbescherming van de gedetineerde via de uitwerking van procedurele waarborgen en het invoeren van een formeel-juridische omkadering, nemen hierbij de bovenhand.

Bovendien kan worden gesteld dat de debatten rond de invulling van de discretionaire ruimte duidelijk geïnspireerd werden door de vigerende penologische opvattingen en theoretische bestraffingskaders. De algemeen aanvaarde crimineel-politieke breuklijnen - die een verandering in het strafrechtsdenken reflecteren - blijken overeen te komen met de verschuivingen die zich voordoen in de discussies rond de discretionaire beslissingsruimte. Waar in de periode tussen de jaren 1930 en 1970 de focus ligt op wie dient te beslissen, de rechter of de minister, en daarbij in navolging van het positivistisch beschermingsdenken en het naoorlogse resocialiseringsideaal begrippen als 'individualisering' en 'resocialisering' naast rechtsstatelijke argumenten mee in overweging worden genomen, wordt vanaf de jaren 1970 voornamelijk onder invloed van de due-process beweging de klemtoon gelegd op de uitbouw van een betere rechtspositie van de gedetineerde en verschuift de aandacht in de debatten dus ook naar hoeveel ruimte de beslissende instantie dient te krijgen.

De invloed van de academische debatten en de penologische opvattingen op de concrete invulling van de discretionaire ruimte blijkt echter wel uiteenlopend te zijn in de vier onderzochte landen. Waar bijvoorbeeld in Frankrijk reeds in 1958 een strafuitvoeringsrechter wordt betrokken bij de strafuitvoering en in Nederland in de jaren 1970 de ruimte van de beslissende instantie wordt ingeperkt door het invoeren van verschillende procedurele waarborgen, duurt het in België een stuk langer alvorens dergelijke verschuivingen in de invulling van de discretionaire ruimte een feit worden. Hieruit blijkt, zoals in heel wat andere onderzoeken ook reeds werd vastgesteld,⁷ dat de geldende ideeën over bestraffing en de discussies die hieromtrent worden

⁷ Zie o.m. H. Franke, Twee eeuwen gevangenen. Misdaad en straf in Nederland, *Utrecht, Het Spectrum, 1990, 919p.*; M. Tonry, *Symbol, Substance, and Severity in Western Penal Policies*, *Punishment & Society, 2001, 3, 517-536*; E. Maes, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen, Antwerpen, Maklu, 2009, 1201p.*

gevoerd, niet de bepalende factor zijn voor de concrete uitwerking van i.c. de invulling van de discretionaire ruimte bij de tenuitvoerlegging van de vrijheidsstraf. De beleidskeuzes die uiteindelijk worden gemaakt, worden immers bepaald door ruimere maatschappelijke processen die heel divers kunnen zijn en daarom trouwens ook niet altijd gemakkelijk te detecteren. Indien we de periode van de invoering van de voorwaardelijke invrijheidstelling in de verschillende onderzochte rechtstelsels tot heden in zijn totaliteit overzien, dan lijkt zeker de invulling van de grootte van de beslissingsruimte in alle landen een zeer gelijklopend parcours te hebben afgelegd. Als we nader inzoomen op de verschillende periodes waarin het rechtsvergelijkend onderzoek werd opgedeeld, dan worden de verschillen pas duidelijk.

Om penologische visies in het beleid vertaald te zien en nieuwe hervormingen door te voeren, is in de eerste plaats de aanwezigheid van stimulerende factoren maar ook de afwezigheid van belemmerende factoren vereist. Hoewel een aantal van deze stimulerende factoren wegens hun internationale karakter en draagkracht, tegelijk in de vier onderzochte landen op de voorgrond treden, betekent dit echter nog niet dat de hervormingen overal op hetzelfde moment en met dezelfde intensiteit zullen worden doorgevoerd. Daarnaast moeten immers ook de randvoorwaarden gunstig zijn. Deze voorwaarden hebben in de eerste plaats betrekking op het juiste politieke draagvlak en het bestaan van een consensusklimaat, maar ook budgettaire overwegingen, de politieke gedrevenheid om veranderingen door te voeren en allerhande andere aspecten spelen hierbij een belangrijke rol.⁸ Zo is er de invloed die vanuit Europese en internationale hoek ontstond naar aanleiding van het Europese Verdrag van de Rechten van de Mens en de daaruit volgende rechtspraak van het Europese Hof, op de visies rond de rechtspositie van gedetineerden. Ook de oprichting van het Comité voor de Preventie van Foltering en Onmenselijke of Vernederende Behandeling of Bestrafing droeg bij aan het groeiende besef dat een degelijke uitgewerkte rechtspositie van de gedetineerden noodzakelijk was. Dat het moment waarop deze visie ook daadwerkelijk wordt opgenomen door het beleid zo sterk verschilt per land, heeft dus alles te maken met de randvoorwaarden die niet overal op hetzelfde moment en met dezelfde intensiteit aanwezig zijn. Zo blijkt Nederland reeds in de jaren 1950 ontvankelijk voor het invoeren van een formele rechtspositie van de gedetineerde, waar mede onder invloed van de Utrechtse school een liberaal bestraffingsbeleid werd gevoerd waarbij de nadruk lag op de rehabilitatie van de gedetineerde en het voorkomen van detentieschade. Tot begin de jaren 1970 hield dit reductivistisch beleid aan, wat zich vertaalde in het invoeren van procedurele waarborgen bij de beslissingen rond de externe rechtspositie van de gedetineerde en het

betrekken van een rechter in de strafuitvoering. In de drie andere landen is dit politieke klimaat op dat moment minder gunstig en is het nog decennia wachten alvorens ook daar de rechtspositie van de gedetineerde inburgering vindt, en zo dus ook de discretionaire ruimte wordt ingeperkt of wat België en Engeland & Wales betreft, respectievelijk een rechter en een 'court-like body' worden betrokken bij de strafuitvoering.

Ook de invloed van concrete voorvallen mag in deze echter niet worden onderschat: deze vormden meer dan eens het spreekwoordelijk duwtje in de rug om hervormingen door te voeren of omgekeerd voorstellen tegen te houden en op die manier dus ook al dan niet aanpassingen aan de discretionaire beslissingsruimte aan te brengen. Zo speelden de detentie-ervaringen die vooraanstaande lieden opdeden tijdens de Tweede Wereldoorlog mee in de beslissing tot het invoeren van het instituut van de strafuitvoeringsrechter in Frankrijk en werd in de vier landen in de naoorlogse periode mede door deze ervaringen een aantal nieuwe executiemodaliteiten in het leven geroepen die het mogelijk maakte om de straf via een meer progressief regime uit te zitten en zo de discretionaire beslissingsruimte bij de tenuitvoerlegging van de gevangenisstraf uitbreidde. Ook de invoering van de vervroegde invrijheidstelling in Nederland in 1986 is eerder het gevolg van het feit dat de reclassering niet langer wenste mee te werken aan de uitvoering van de controle en het toezicht, dan dat het een bewuste stap was in de richting van de toekenning van een recht op vervroegde invrijheidstelling aan de gedetineerde. Ook heeft elk van de onderzochte landen zijn eigen 'Dutroux-zaak', die de publieke opinie zo weet te beroeren dat op til staande hervormingen worden doorgedruwd of net andersom, genomen beslissingen terug worden geschroefd. Dat deze zaken echter niet los kunnen gezien worden van het overkoepelende maatschappelijke kader waarin ze plaatsvinden, komt bijvoorbeeld duidelijk tot uiting in de Franse zaak die, hoewel qua feiten zeer gelijkaardig aan de Dutroux-zaak, er in de jaren 1980 net voor zorgt dat het daar hangende voorstel tot oprichting van de strafuitvoeringsrechtbank niet wordt doorgevoerd.

Een laatste, maar wellicht ook meest belangrijke factor die in casu een rol speelt, is de overbevolkingsproblematiek binnen de penitentiaire instellingen. Alle vier de onderzochte landen hadden en hebben tot op heden nog steeds, met uitzondering van Nederland, te kampen met een ontoereikende gevangenis capaciteit. Als gevolg daarvan werden doorheen de tijd en zeker vanaf de jaren 1980 penitentiaire hervormingen uitgesteld en door beleid gedreven maatregelen doorgevoerd in de hoop zo de capaciteitsproblemen in de kiem te smoren. De voorbeelden hiervan in de verschillende

⁸ E. Maes, Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen, Antwerpen, Maklu, 2009, 1201p.

⁹ E. Maes, Voorwaardelijke invrijheidgestelden onder de vleugels van de strafuitvoeringsrechtbanken, Fatik, 2009, nr. 124, 12-20.

onderzochte landen, zijn legio. Deze maatregelen moeten de beleidsmakers in staat stellen om ad hoc in te spelen op concrete situaties en beleid te blijven voeren bij de tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen. Dat deze maatregelen in een belangrijke mate mee bepalen hoe staten de discretionaire ruimte invullen, staat buiten kijf.

Beleidssuggesties

Hoewel elk land deels zijn eigen koers vaart onder invloed van nationaal-specifieke elementen die stimulerend dan wel belemmerend werken, worden de penitentiaire ontwikkelingen toch in ruime mate beïnvloed door maatschappelijke processen die het lokale niveau overstijgen en zich vroeg of laat in alle Westerse landen voordoen. Uitgaand van deze stelling, werden de onderzoeksresultaten ook aangewend om bepaalde ontwikkelingen rond de invulling van de beslissingsruimte te detecteren die zich naar verwachting ook in België zullen voordoen en om enkele aanbevelingen te doen rond de mogelijke bevoegdheidsverdeling in de strafuitvoering.

In België betekent de Wet betreffende de externe rechtspositie van gedetineerden, samen met de Basiswet inzake de interne rechtspositie, de kentering in de legaliteitsproblematiek die de Belgische strafuitvoering tot dan toe kenmerkte. Met uitzondering van de Wet op de voorwaardelijke invrijheidstelling van 1998 die de externe rechtspositie gedeeltelijk een wettelijke basis gaf, bestond het penitentiaire detentierecht immers uit een verzameling van ministeriële omzendbrieven die de belangrijkste aspecten van het penitentiaire recht regelden. Waar België op wetgevend vlak een serieuze inhaalbeweging maakte ten aanzien van de andere in het onderzoek betrokken landen en goed op weg leek om de discretionaire beslissingsruimte bij de tenuitvoerlegging voor een groot stuk in te perken, lijkt ons land op heden integendeel verzeild te zijn geraakt in een impasse: zes jaar na de afkondiging van de Wet externe rechtspositie die de hele invulling van de discretionaire ruimte grondig aanpast, is deze wet nog steeds slechts gedeeltelijk in werking. Bovendien behelst het gedeelte dat wel in werking is, amper een vijfde van het totale aantal beslissingen dat inzake de externe positie van gedetineerden wordt genomen. De overige beslissingen worden op heden nog steeds geregeld in ministeriële omzendbrieven en liggen in handen van de uitvoerende macht.

De voornaamste reden dat door de beleidsmakers zo wordt getalmd met de implementatie van deze wet - hetzelfde geldt trouwens ook voor de Wet rond de interne rechtspositie - ligt in de overbevolkingsproblematiek waarmee de Belgische penitentiaire instellingen al sinds de jaren 1980 dienen af te rekenen. Het gebrek aan budgettaire middelen, wat als officiële reden naar buiten wordt gebracht voor het in juli 2012 reeds voor

de derde maal uitstellen van de inwerkingtreding van de bepalingen rond de beslissingen tot tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen tot drie jaar, lijkt dan ook slechts een drogreden om de vrees van de beleidsmakers voor een nog grotere exponentiële groei van de gevangenisbevolking, te camoufleren.

Dat deze vrees wellicht niet onterecht is, blijkt voornamelijk uit het Franse verhaal. De strafuitvoeringsrechter/rechtbank werd er in 2004 als volwaardig lid van de rechterlijke macht bevoegd voor alle beslissingen inzake de tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen. Hoewel de beslissingsruimte die in de wet voor deze rechter wordt voorzien, wat groter lijkt dan deze die de Wet externe rechtspositie aan de strafuitvoeringsrechter geeft, is de Belgische regelgeving toch erg gelijkaardig aan de Franse gezien er in beide systemen niet kan gesproken worden van een automatische toekenning van de modaliteiten. Sinds 2004 worden in Frankrijk echter stelselmatig stappen ondernomen om de uitvoerende macht opnieuw te betrekken bij de beslissingen m.b.t. executiemodaliteiten en wordt de discretionaire beslissingsruimte inhoudelijk uitgebreid. De achterliggende reden is de toenemende druk op de gevangenis capaciteit nu de uitstroom uit de gevangenis, wegens striktere procedures maar daarnaast ook wegens een vrij ruime interpretatie van de tegenindicaties, wordt vertraagd. De kans dat dezelfde situatie zich, bij inwerkingtreding van de Wet externe rechtspositie, ook in België zal voordoen is dus niet onbestaand.

Wat betekent dit nu concreet voor de Belgische strafuitvoering? Vast staat alleszins dat de situatie op heden vanuit rechtsstatelijk oogpunt niet langer houdbaar is. De regeling inzake de tenuitvoerlegging van straffen tot drie jaar waarbij straffen tot zes maanden niet worden uitgevoerd en straffen tussen zes maanden en drie jaar na 1/3de quasi automatisch worden kwijtgescholden zonder enige wettelijke omkadering, schendt in verschillende opzichten het beginsel van de scheiding der machten en dient dus te worden aangepast. Wat echter zonder twijfel ook dient besloten te worden, is dat - in navolging van de relatieve autonomie van de strafuitvoering ten opzichte van de straftoemeting - een individualisering van de gevangenisstraf, ook voor straffen tot drie jaar, noodzakelijk blijft met het oog op de re-integratie van de veroordeelde en het voorkomen of beperken van de detentieschade.

Ons inziens kunnen bij de invulling van de discretionaire ruimte van de tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen tot drie jaar, twee pistes worden bewandeld. Ofwel worden de bepalingen zoals opgesteld in de Wet externe rechtspositie toch doorgevoerd. Daar kan vanuit rechtsstatelijk oogpunt zeker geen bezwaar tegen worden gemaakt en vanuit een streven naar een geloofwaardige strafuitvoering betekent het een grote stap voorwaarts ten opzichte van de huidige situatie. De keerzijde van

deze optie is dat, zoals net aangegeven, de kans reëel is dat dit een negatieve impact heeft op de overbevolking binnen de gevangenissen en bovendien betekent het voor de veroordeelde een aanzienlijke verzwaaring van de procedure.

Een tweede richting die kan worden ingeslagen is deze van een automatische toepassing van de executiemodaliteiten, naar het voorbeeld van Nederland en Engeland & Wales. Een automatische toekenning van de voorwaardelijke invrijheidstelling of elektronisch toezicht voor straffen tot drie jaar zou betekenen dat er vanuit rechtsstatelijk oogpunt geen verplichting bestaat een rechter te betrekken bij de procedure gezien nog moeilijk kan gesproken worden van een wijziging van 'de aard en duur van de vrijheidsstraf'. De procedure zou wegens het automatisch karakter met veel minder procedurele waarborgen dienen te worden omgeven - enkel bij de beslissingen tot niet toekennen zou men, in navolging van het Nederlandse voorbeeld, een rechter kunnen betrekken - wat de procedures minder zwaar en sneller maakt. Het opleggen van een voorwaardelijke invrijheidstelling, i.p.v. een vervroegde invrijheidstelling zoals in België op heden de praktijk is voor vrijheidsstraffen tot drie jaar, en logischerwijze ook de mogelijkheid tot herroeping, zou zowel bij de straftoemtingsrechters als bij de publieke opinie wellicht ook op meer bijval kunnen rekenen dan het huidige systeem. Straffen onder zes maanden zouden immers ook (gedeeltelijk) worden uitgevoerd en de veroordeelde komt bovendien enkel onder voorwaarden vrij, wat een verdere opvolging mogelijk maakt. Feit is wel dat de tijdsvoorwaarde om in aanmerking te komen voor een voorwaardelijke invrijheidstelling, in België een stuk lager ligt dan deze in Nederland en Engeland & Wales. Om naar de maatschappij maar ook naar de straftoemtingsrechters toe een geloofwaardig strafuitvoeringsbeleid te voeren, lijkt het optrekken van de tijdsdrempel naar 1/2de of zelfs 2/3de van de straf opportuun.

Bovendien kan de vraag worden gesteld of deze vorm van invrijheidstelling niet kan doorgetrokken worden naar de vrijheidsstraffen boven drie jaar. De opsplitsing tussen straffen beneden en boven drie jaar was sowieso reeds het voorwerp van heel wat kritiek en ook ons lijkt het, in het licht van de na te streven doelstellingen, weinig nuttig om deze opsplitsing aan te houden. Op die manier kan ook het effect worden weggewerkt waarbij in de fase van de straftoemting straffen boven drie jaar worden opgelegd om zo de dader voor de strafuitvoeringsrechtbank te laten verschijnen.

Dergelijke quasi-automatische toekenning van de executiemodaliteiten, met name wanneer er geen recidiverisico bestaat of dit risico niet kan ondervangen worden door het opleggen van voorwaarden, wijkt in theorie bovendien niet heel erg af van de toekenning zoals ze op heden in de Wet externe rechtspositie voor vrijheids-

straffen boven drie jaar, wordt ingevuld.

Het zogenaamde subjectieve recht op een voorwaardelijke invrijheidstelling dat sinds de Wet externe rechtspositie werd ingevoerd, blijkt in de praktijk zelden na het uitzitten van 1/3de van de straf reeds te worden toegestaan. Het overgrote gedeelte van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf van meer dan drie jaar komt integendeel pas voorwaardelijk vrij na 40% tot 70% van hun straftijd te hebben uitgezeten.⁹ Het quasi-automatisch toekennen van de voorwaardelijke invrijheidstelling nadat de helft of 2/3de van de straf is verstreken, zou dus qua tijdstip van invrijheidstelling niet veel verschil maken met de huidige situatie maar het zou ons inziens zowel de belangen van de dader als deze van de maatschappij en het slachtoffer ten goede kunnen komen. In de eerste plaats zou het voor elk van de partijen een duidelijker beeld geven van het ogenblik waarop de vrijlating kan worden verwacht wat aan de dader maar ook aan de slachtoffers en de maatschappij meer rechtszekerheid biedt. Elke partij weet op die manier immers reeds bij de strafoplegging wanneer de voorwaardelijke invrijheidstelling in principe zal worden toegekend. Het louter betrekken van een rechter bij de beslissingen inzake tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen lijkt die rechtszekerheid immers niet te kunnen geven als we de recente ontwikkelingen in de zaak-Martin voor ogen houden. Hieruit blijkt trouwens meteen ook weer het belang van de inhoudelijke invulling van de discretionaire ruimte ten opzichte van de formele invulling.

Ook kan deze quasi-automatische toekenning er misschien toe leiden dat minder gedetineerden kiezen voor strafeinde. De procedure die op heden dient te worden gevolgd, in combinatie met de weinige zekerheid die de gedetineerde krijgt op een effectieve invrijheidstelling, schrikt heel wat gedetineerden af. Op die manier schiet de huidige Wet externe rechtspositie wel zijn doel voorbij, met name de gedetineerde op een succesvolle wijze te laten re-integreren in de maatschappij.

Uiteraard kunnen bovenstaande suggesties niet los worden gezien van de bredere strafuitvoeringscontext. Zo zullen deze suggesties geen positieve bijdrage leveren aan de overbevolkingsproblematiek in de penitentiaire instellingen, wel integendeel. Er zal moeten worden bekeken welke überhaupt nog de rol is die men aan de gevangenisstraf wil en kan geven: welke groepen veroordeelden horen thuis in de gevangenis en voor welke categorieën dienen zich andere (strafrechtelijke) sancties aan. Zolang de penitentiaire wereld met het probleem van overbevolking te kampen heeft, zal dit de invulling van de beslissingsruimte mee richting geven, een richting die vanuit rechtsstatelijk oogpunt wellicht niet gemakkelijk te verteren blijft. De saga rond de bevoegdheidsverdeling in de strafuitvoering wordt dus ongetwijfeld vervolgd...

Montesquieu in Brussel: over het eerste *ad hoc*-bezoek van het Europese antifoltercomité aan België

Tom Daems *

Van 23 tot 27 april 2012 bracht het Europese antifoltercomité (CPT) een kortstondig bezoek aan België. Het betrof een zogenaamd *ad hoc*-bezoek, waartoe het CPT op basis van artikel 7 van de Europese antifolterconventie (1987) kan beslissen wanneer het dit, gelet op de omstandigheden, noodzakelijk acht. *Ad hoc*-bezoeken zijn dus uitzonderlijke bezoeken. Ze onderscheiden zich dan ook van de periodieke bezoeken die het CPT sowieso om de vier à vijf jaar aan elke lidstaat brengt.

Het ging om het eerste *ad hoc*-bezoek ooit aan ons land. Als we de vijf periodieke bezoeken en het bezoek aan de 'Belgische' gevangenis van Tilburg, dat einde 2011 in de marge van een periodieke missie aan Nederland plaatsgreep en een apart rapport genereerde, in rekening brengen dan komt de teller op zeven te staan (zie tabel). Dit jaar zal het CPT daarboven opnieuw een periodiek bezoek aan België ondernemen.² In deze bijdrage staan we stil bij het rapport van het *ad hoc*-bezoek en het antwoord van de Belgische regering. Beide documenten werden op 13 december 2012 gepubliceerd.³

Aanleiding

De crisissituatie in de Belgische gevangenis - in het bijzonder in het arresthuis van Vorst - vormde de concrete aanleiding voor het *ad hoc*-bezoek. Sinds einde 2011 had het CPT vanuit verschillende hoeken veront- rustende berichten ontvangen. De Europese waakhond werd vooral gealarmeerd door de Commissie van Toezicht van de gevangenis van Vorst, zo blijkt uit het rapport. In de daaropvolgende maanden zou de overbevolking naar recordhoogtes stijgen en verslechterde het leefklimaat in de instelling. Op 5 maart 2012 ging een stiptheidsactie van start wat leidde tot allerhande vertragingen van bewegingen binnen de gevangenis

(activiteiten, medische dienstverlening, bezoeken van familie en advocaten, enzovoort) en transfers naar buiten toe (rechtbank, hospitaal, enzovoort).

De situatie werd einde maart onder meer aangeklaagd in een open brief gericht aan de minister van Justitie en ondertekend door diverse organisaties en belangenverenigingen. Begin april zakte de voorzitter van de Brusselse rechtbank van eerste aanleg ter plaatse af, in het gezelschap van verschillende onderzoeksrechters, om met eigen ogen de situatie te aanschouwen. Op 17 april 2012 deed de Brusselse kamer van inbeschuldigingstelling een hoogst opmerkelijke uitspraak: de verdere aanhouding van een verdachte mocht niet plaatsgrijpen binnen de muren van de gevangenis van Vorst omdat de leefomstandigheden er menonwaardig zouden zijn. Deze episode was het hoogtepunt van een wekenlang publiek en politiek debat over de staat van de Belgische gevangenis, waarbij het fel geplaagde Brusselse arresthuis in het brandpunt van de belangstelling stond.

Tegen die achtergrond besliste het CPT om kort op de bal te spelen: minder dan een week na de bovenvermelde beslissing van de Brusselse Kamer van Inbeschuldigingstelling ging het *ad hoc*-bezoek van start. Deze missie had twee doelstellingen. In het licht van de crisis in Vorst onderzocht het CPT in eerste instantie de detentiecondities in de Belgische arresthuizen - en in het bijzonder de effecten van de overbevolking. Een tweede doelstelling van het *ad hoc*-bezoek hing daar ten dele mee samen: het CPT boog zich over de stakingen en sociale acties van het penitentiair personeel en de implicaties hiervan voor de dienstverlening binnen de inrichtingen. Om die reden bezocht de delegatie eveneens de gevangenis van Andenne, waar tussen 8 en 16 april 2012 een staking had plaatsgegrepen. Deze twee thema's zijn niet lukraak gekozen: tijdens vorige bezoeken aan België had het CPT reeds meermaals uitgebreid aandacht besteed aan de overbevolkings-

* Tom Daems is docent criminologie en rechtssociologie aan de Vakgroep Strafrecht en Criminologie, IRCP, Universiteit Gent, Tom.Daems@UGent.be

2 Zie persbericht: 'Council of Europe anti-torture Committee announces visits to ten states in 2013 to monitor the situation of persons deprived of their liberty', <http://www.cpt.coe.int/en/visits/2012-11-28-eng.htm>

3 CPT, Rapport au Gouvernement de la Belgique relative à la visite effectuée en Belgique par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT) du 23 au 27 avril 2012, CPT/Inf(2012) 36, Straatsburg, 13 december 2012; Réponse du Gouvernement de la Belgique au rapport du Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT) relatif à sa visite effectuée en Belgique du 23 au 27 avril 2012, CPT/Inf(2012) 37, Straatsburg, 13 december 2012. Het rapport en het antwoord van België zijn beschikbaar op de website van het CPT, <http://www.cpt.coe.int/en/states/bel.htm> Een eerdere reflectie verscheen als T. Daems, 'België stuurt Europees antifoltercomité met kluitje in het riet', De Juristenkrant, 16 januari 2013, 11.

en stakingsproblematiek en hieromtrent ook concrete aanbevelingen geformuleerd.⁴

De medewerking van de Belgische autoriteiten tijdens de missie verliep optimaal, zo stipt het CPT aan in zijn rapport. Maar het voegt er onmiddellijk aan toe dat die medewerking zich niet mag beperken tot het faciliteren van het bezoek: het impliceert eveneens het nemen van doortastende maatregelen opdat de situatie verbeterd wordt in het licht van de geformuleerde aanbevelingen. Op dat vlak drukt het CPT andermaal⁵ zijn bezorgdheid uit:

"...le CPT est très préoccupé de constater que des recommandations formulées de longue date n'ont, pour l'essentiel, toujours pas été mises en oeuvre, en particulier en ce qui concerne la mise en place d'un service garanti pendant les grèves et autres mouvements sociaux en milieu pénitentiaire, ainsi qu'en matière de lutte efficace contre la surpopulation pénitentiaire. Le CPT en appelle aux autorités belges afin qu'elles prennent des mesures décisives, dans un avenir proche, pour assurer une mise en oeuvre effective des recommandations précitées, conformément au principe de coopération énoncé par l'article 3 de la Convention et à la lumière de la procédure prévue à l'article 10, alinéa 2, de la Convention" (§7)

In deze passage brengt het CPT opnieuw de procedure voorzien in artikel 10, alinea 2 in herinnering. Wat betekent dit? Indien België geen doortastende maatregelen neemt om de aanbevelingen in werking te stellen – in het bijzonder deze m.b.t. de gegarandeerde dienstverlening tijdens gevangenisstakingen en de strijd tegen de overbevolking – zou het CPT de procedure op gang kunnen trappen die voorzien is in artikel 10 en die mogelijk tot het afleggen van een publieke verklaring kan leiden. De dreiging met een dergelijke verklaring – wat

eigenlijk neerkomt op het te kijk zetten op het internationale toneel van een lidstaat die zijn verplichtingen niet nakomt – vormt het enige echte drukingsmiddel waar het CPT over beschikt en waar het zeer spaarzaam mee omspringt.

Vorst

Op de eerste dag van het bezoek aan Vorst waren er 706 gedetineerden aanwezig, terwijl de officiële capaciteit 405 bedraagt. Het CPT wijdt bondig uit over het rapport van november 2011 dat het had ontvangen van een lid van de Commissie van Toezicht van de gevangenis van Vorst waarin deze een 'panorama alarmant' schildert van de situatie in de instelling. Bepaalde vleugels kenden een bezettingsgraad van 235%. De leefomstandigheden waren barslecht en er was sprake van spanningen en geweld tussen gedetineerden. In de daaropvolgende maanden zou de situatie er niet beter op worden – integendeel. Dit vormde meteen ook de aanleiding voor het *ad hoc*-bezoek.

De delegatie ontving geen klachten m.b.t. opzettelijke fysieke mishandelingen van gedetineerden door penitentiair personeel. Wel was er sprake van een incident met een gewelddadige gedetineerde in december 2011 die hardhandig zou zijn aangepakt. Het CPT wenst meer te weten over dit voorval (§12). Het CPT drukt ook zijn bezorgdheid uit over het optreden van enkele penitentiair beampten tegenover een gedetineerde die vanuit een andere instelling toekwam te Vorst ten gevolge van een tuchtprocedure (geweld tegen penitentiair beampte). De gedetineerde werd in de vuilste en meest erbarmelijke tuchtcel opgesloten terwijl de andere cellen nochtans ook beschikbaar waren; hij ontving geen binnenkomerspakket; hij kon zich gedurende

Tabel Chronologisch overzicht bezoeken, rapporten en antwoorden

Bezoek	Publicatie rapport CPT	Publicatie antwoord België
14 - 23 november 1993 (periodiek)	14 oktober 1994 - CPT/inf (1994) 15	3 mei 1995 - CPT/inf (1995) 6 (tussentijdsrapport) 21 februari 1996 - CPT/inf (1996) 7 (opvolgingsrapport)
31 augustus - 12 september 1997 (periodiek)	18 juni 1998 - CPT/inf (1998) 11	31 maart 1999 - CPT/inf (1999) 6 (tussentijdsrapport) 12 juli 1999 - CPT/inf (1999) 11 (opvolgingsrapport)
25 november - 7 december 2001 (periodiek)	17 oktober 2002 - CPT/inf (2002) 25	2 juli 2003 - CPT/inf (2003) 32
18 - 27 april 2005 (periodiek)	20 april 2006 - CPT/inf (2006) 15	21 november 2006 - CPT/inf (2006) 40
28 september - 7 oktober 2009 (periodiek)	23 juli 2010 - CPT/Inf (2010) 24	22 februari 2011 - CPT/Inf(2011) 7
17 - 19 oktober 2011 (Tilburg)	26 juni 2012 - CPT/Inf (2012) 19	
23 - 27 april 2012 (ad hoc)	13 december 2012 - CPT/Inf (2012) 36	13 december 2012 - CPT/Inf(2012) 37

⁴ In tweede orde besteedde het CPT ook aandacht aan de Salduz-regeling. We laten dit luik van het bezoek in deze bijdrage buiten beschouwing.

⁵ In het rapport dat werd opgesteld naar aanleiding van het vijfde periodiek bezoek aan België had het CPT hier ook al op gewezen, zie T. Daems, 'Mooi, het leven is mooi. Over het vijfde rapport van het Europese antifoltercomité (CPT)'; Panopticon, 2010, afl. 6, 3-4.

vier dagen niet douchen; hij mocht enkel luchten om 6 uur 's morgens, ... *'Un tel comportement, qui dénote un esprit de vengeance et un manque évident de professionnalisme, est inadmissible'*, zo merkt het CPT op (§14).

De bezettingsgraad bedroeg om en bij de 200% van de officiële capaciteit op de eerste dag van het bezoek. De gedetineerden zijn echter niet gelijkmatig verdeeld over de instelling. In de vleugels A en B is er nauwelijks overbevolking. Anderzijds beschikken de cellen hier niet over stromend water en is er geen sanitair beschikbaar. Op deze vleugels verblijven de gedetineerden die werk hebben. In de vleugels C en D vindt de meerderheid van de gedetineerden een onderkomen. De overbevolking bereikte hier respectievelijk 235% en 227%. Deze cellen werden einde jaren tachtig / begin jaren negentig gerenoveerd. Het merendeel van de gedetineerden deelt een cel met twee andere gevangenen, waarvan één op een matras op de grond moet slapen. De toiletten kunnen slechts gedeeltelijk afgesloten worden, nl. door middel van een scherm van 70 cm hoog. Dit scherm blijkt echter in verschillende cellen niet aanwezig te zijn. Over het regime merkt het CPT op: *'Le régime de détention était réduit à sa plus simple expression: les détenus passaient leur temps en cellule, hormis la promenade quotidienne d'une heure'* (§18). De delegatie heeft het over een *'promiscuité forcée'* en een *'oisiveté la plus totale'*. Het CPT is dan ook bijzonder hard voor de detentieomstandigheden, in het bijzonder deze in de vleugels C en D welke *'...peuvent être considérées comme s'apparentant à un traitement inhumain et dégradant pour les détenus qui y sont soumis, une conclusion que les autorités belges n'ont par ailleurs pas contestée lors des entretiens à l'issue de la visite'* (§19).

Het CPT mocht heel wat klachten ontvangen over de kwaliteit en de hoeveelheid eten (§22). De stiptheidsactie had daarenboven tot gevolg dat gedetineerden gedurende meer dan drie weken geen producten in de kantine konden aanschaffen. Verder laten de hygiëne en (brand)veiligheid te wensen over. In vleugel C en D kunnen gedetineerden om de drie dagen maximum tien minuten douchen. De directie dient beroep te doen op liefdadigheidsinstellingen om de noden van behoeftige gedetineerden te voldoen.

De verhouding personeel tegenover gedetineerden bedraagt 1 op 2,48. Vorst heeft daarmee de zwakste personeelsbezetting op nationaal vlak (het gemiddelde is 1 op 1,58). De afwezigheden van het personeel liggen hoog, zo merkt het CPT op. Het is ook geschokt door het zeer beperkte aantal penitentiair beampten dat direct contact heeft met gedetineerden. Er wordt ook gewezen op het uiterst rigiede regime *'basé sur une gestion des mouvements digne d'un mouvement horloger'* (§25). Het CPT brengt het belang van 'dynamische veiligheid' in herinnering en beveelt aan dat de Belgische autoriteiten onmiddellijk maatregelen nemen opdat de verhouding personeel / gedetineerden meer gunstig evolueert.

Het CPT stelt vast dat de werkzaamheden van de PSD en de *Service d'Aide aux Détenus* reeds geruimte tijd (sinds 5 maart) gehinderd werden door de acties van het personeel. De gevangenis beschikt over één voltijdse arts, wat onvoldoende is voor een arresthuis met 700 gedetineerden en een hoog verloop, zo merkt het op. Als gevolg hiervan zijn er klachten van gedetineerden, vertragingen, e.d.m. 's Nachts en tijdens het weekend zou er geen verpleegkundig personeel aanwezig zijn. Dit is onaanvaardbaar, zo meent het CPT, vooral gelet op de aanwezigheid van een annex met een 100-tal gedetineerden waarvan sommigen aan ernstige psychiatrische aandoeningen lijden. Voor tandzorg is een bijzonder lange wachtlijst. Gedetineerdentransporten zouden zeer moeilijk te realiseren zijn gelet op het personeelsgebrek, maar ook door de herhaalde stakingen bij het penitentiair personeel (§29). Het medische onderzoek bij aankomst blijft beperkt tot een gesprek met een verpleegkundige op basis van een checklist. De gedetineerde wordt enkel gezien door een arts wanneer de verpleegkundige dit nodig acht of de gedetineerde er uitdrukkelijk om verzoekt. De medische lokalen en uitrusting waren wel bevredigend. Hetzelfde geldt voor het respect voor het medisch geheim.

De annex beschikt over 47 cellen en huisvest 97 gedetineerden op het moment van het bezoek. De materiële leefcondities zijn globaal genomen correct, maar het activiteitenprogramma is hier al even mager als dat voor de gedetineerden op de andere vleugels (§34). Gedetineerden worden vooral farmacologisch behandeld en individuele behandelingsplannen ontbreken. De annex wordt ook het hardst getroffen door de sociale acties van het personeel: *'En l'espèce, aucun intervenant, qu'il soit interne (SPS) ou externe ... n'avait été en mesure de travailler avec les détenus de l'annexe psychiatrique, et cela depuis le 5 mars 2012. Un tel état de choses ne va pas sans avoir des effets néfastes sur la santé mentale de certains d'entre eux'* (§39). Het CPT drukt eveneens zijn bezorgdheid uit over een gedetineerde die reeds sinds 14 maanden in strikte afzondering wordt gehouden, in een speciale observatiecel. *'Une telle situation, où prédomine l'absence de contacts et d'activités, contribuait à la détérioration de l'état mental de l'intéressé et s'apparente à un traitement inhumain et dégradant'* (§40)

Over de tuchtprocedure heeft het CPT geen bijzondere opmerkingen. Wel anticipeert het op een geplande aanpassing van de basiswet gevangeniswezen, waarmee de maximumperiode waarvoor men in een tuchtcel kan worden opgesloten, verdubbeld zou worden (van 9 naar 18 dagen). Het CPT meent dat het maximum nooit meer dan 14 dagen mag zijn. Ernstige inbreuken dienen via andere – nl. strafrechtelijke – weg te worden afgehandeld. De strafcellen zelf zijn slecht onderhouden, vuil en ze stinken (§43). De bezoekeninfrastructuur in de gevangenis van Vorst is niet aangepast aan de nieuwe bezoekenregelingen. Het CPT meldt dat er een wachtlijst van drie maanden is voor bezoek aan tafel. Op vlak van briefwisseling waren er geen bijzondere

problemen, met uitzondering van enkele meldingen dat post voor de Commissie van Toezicht zou verdwenen zijn (§49).

Andenne

De delegatie van het CPT ondernam eveneens een kort bezoek aan de gevangenis van Andenne om er de omstandigheden te onderzoeken die er heersten gedurende de staking van het penitentiair personeel, van 8 tot 16 april 2012. De aanleiding voor de werkonderbreking was een gewapende ontsnappingspoging waarbij twee gedetineerden betrokken waren. De gevangenis van Andenne is van vrij recente datum (1997) en geldt als één van de belangrijkste instellingen voor langgestraften in het Franstalig landsgedeelte. Ze beschikt over een capaciteit van 395 plaatsen, maar huisvestte 425 gedetineerden op het moment van het bezoek. Die overbevolking was toe te schrijven aan een recent uitgevoerde transfer, waarbij een dertigtal gedetineerden afkomstig van de gevangenis van Verviers een onderkomen kreeg in Andenne. Dit gebeurde naar aanleiding van de sluiting van verschillende vleugels in Verviers t.g.v. de slechte staat van het gebouw.

Het CPT wijst er op dat drie recente incidenten in Andenne belangrijke gevolgen hebben gehad voor het leven in de instelling, het personeel en de gedetineerden: (1) een viervoudige ontsnapping op 8 oktober 2011; (2) een opstand door moslimgevangenen met grote schade op diverse secties tot gevolg (de opstand kwam er na de invoering van een verbod op het collectief gebed in de gangen van de vleugels); (3) een ontsnappingspoging op 8 april 2012. *'Les informations recueillies par la délégation montraient que la tension au sein de l'établissement s'était considérablement accrue depuis la fin 2011 et que le sentiment d'insécurité prévalait, tant chez les détenues que le personnel'*, zo meldt het CPT (§54).

Het CPT ontving geen aantijgingen van fysieke mishandeling. Er is wel sprake van geweld tussen gedetineerden, vooral op de wandelingen (§56). De materiële leefcondities in de inrichting zijn geheel bevredigend, aldus het CPT. Op vlak van activiteiten is het CPT echter minder gunstig gestemd. In de nasleep van de opstand van 16 november 2011 werden belangrijke aanpassingen doorgevoerd: *'Les activités avaient été immédiatement supprimées dans onze des douze sections de l'établissement et un régime similaire à celui d'une maison d'arrêt avait été instauré'* (§58). Het CPT meldt eveneens dat er een lange wachtlijst is voor het verkrijgen van werk binnen de inrichting. De directie wijst daarvoor de economische toestand en de geregelde stakingen van het personeel met de vinger. Het CPT merkt alvast op dat het niet kan dat de gevangenis van Andenne, welke bedoeld is als strafhuis, functioneert als een arresthuis.

De inrichting beschikt over 285 voltijdse posten. De ratio personeel / gedetineerden bedraagt 1 op 1,35. Op

het moment van het bezoek telde men nog 15 extra penitentiair beambten afkomstig van de gevangenis van Verviers. Niettemin stelt het CPT vast dat er vaak te weinig volk is op de werkvloer. Er zijn ook klachten over vertragingen in de procedures bij de psychosociale dienst. Er zou ook onvoldoende beschikbaarheid zijn van een arts (in totaal: iets meer dan een halftijdse betrekking, verspreid over vijf personen). Gedetineerden melden vertragingen om een medische consultatie te kunnen hebben. Op vlak van tandzorg was er een zeer lange wachtlijst (135 gedetineerden). Gespecialiseerde zorgen grijpen plaats in het medisch centrum van Lantin of in een extern hospitaal, maar dit loopt niet altijd van een leien dakje: *'Ces consultations / hospitalisations étaient néanmoins tributaires de la disponibilité des escortes et les annulations de rendez-vous n'étaient pas rares'* (§66). Het CPT stelt vast dat er tijdens de recente stakingsperiode, die negen dagen duurde, geen enkele consultatie geregistreerd werd bij de medische dienst. Sinds het einde van de staking verlopen de bewegingen in de gevangenis daarenboven nog moeizamer dan voorheen: *'... à un point tel que le nombre de consultations au service médical est trois fois moins fréquent qu'auparavant'* (§69). De behandelende psychiater zou zich beklaagd hebben bij de autoriteiten over het feit dat hij niet in staat was om al zijn patiënten te zien ter gelegenheid van de consultaties.

Het CPT stelt vast dat er meer tuchtsancties worden uitgesproken dan in Vorst. De sancties zijn niettemin proportioneel t.a.v. de inbreuken. Over de isolatiecellen heeft het CPT twee opmerkingen: (1) een gedetineerde meldt aan het CPT dat hij 's nachts geboeid in een naaktcel werd opgesloten en dat de boeien pas de volgende morgen werden losgemaakt; (2) een gedetineerde zou op verzoek van de psychiater zijn opgesloten in een dergelijke cel, maar door het feit dat de voorraad aan speciale pyjama's was uitgeput, zou hij naakt in de cel zijn opgesloten. Over de contacten met de buitenwereld worden geen klachten opgevangen: de nieuwe bezoekregeling is zonder beperkingen ingevoerd in Andenne en het CPT mocht geen bijzondere klachten ontvangen over post en telefoon.

De overbevolking

Zoals hierboven aangestipt was het *ad hoc* bezoek deels ingegeven door het prangende overbevolkingsvraagstuk. Dit thema kwam reeds meermaals aan bod tijdens voorgaande bezoeken. Ondanks de getroffen maatregelen moet het CPT echter vaststellen dat de situatie verder verslechterd is: de overbevolking steeg van 17% (in 2010) over 20,2% (in 2011) naar 24% (op 1 juni 2012). De regering wijst naar het Masterplan, dat soelaas moet bieden.

In zijn rapport vestigt het CPT de aandacht op de studie die het Rekenhof recent wijdde aan de overbevolkingsproblematiek om het optimisme van de Belgische

autoriteiten te temperen. Het CPT beschrijft en onderschrijft de bevindingen van het Rekenhof⁶ en wijst in het bijzonder op het ontbreken van een omvattende politieke strategie: *'En conclusion, la Cour recommande "l'élaboration d'un plan global de lutte contre la surpopulation carcérale". Elle ajoute que pour donner une chance d'aboutir à ce plan, la réforme la plus large du droit pénal et de la procédure pénale doit être menée à bien, selon une approche axée sur les résultats'* (§74). Het CPT herhaalt daarbij dat het er sterk van overtuigd blijft dat de bouw van bijkomende cellen niet het enige antwoord kan zijn op de overbevolking en zeker niet de meeste adequate oplossing. In een communicatie van 8 juni 2012 melden de Belgische autoriteiten de optimalisering van het elektronisch toezicht, de werkstraf, de minnelijke schikking en strafbemiddeling, probatie en VI, evenals de verruiming van het elektronisch toezicht naar de voorlopige hechtenis. Deze laatste maatregel, zo wordt toegevoegd, *'... sera le principal moyen mis en oeuvre pour lutter contre le surpeuplement pénitentiaire'* (§75). Het CPT meent echter dat er voldoende reden is om te vrezen dat de genomen en geplande maatregelen onvoldoende zullen zijn. Er is nood aan een meer omvattende denkoefening: *'... axée non plus sur une attitude réactive, mais sur une approche globale, intégrée et proactive, nourrie d'orientations qui combinerait court, moyen et long terme'* (§77). Een dergelijke 'globale, geïntegreerde en proactieve benadering' zou één van de centrale thema's moeten vormen van het strafbeleid voor de komende jaren, en het voorwerp uitmaken van een nationale conferentie waar alle betrokken partijen aanwezig zijn.

De stakingsacties

De veelvuldige stakingsacties baren het CPT reeds lange tijd zorgen.⁷ In het rapport over het bezoek van 2005 maakte het CPT een uitgebreide analyse van twee stakingsperiodes, o.m. de werkonderbreking in Andenne in september 2003 die het leven kostte aan twee gedetineerden. Het deed toen de aanbeveling om een gegarandeerde dienstverlening te voorzien. In het rapport van 2009 ging het andermaal in op de werkonderbrekingen en herhaalde het zijn eerdere aanbeveling. België liet toen aan het CPT weten dat een dergelijke gegarandeerde dienstverlening niet aan de orde was. Het verwees daarvoor naar protocol nr. 351 van 19 april 2010 dat er op gericht is om sociale conflicten af te handelen. Dit protocol zou een jaar later geëvalueerd worden, maar dit gebeurde noch in april 2011 (België wees hiervoor naar het feit dat de federale regering toen in lopende zaken verkeerde), noch in april 2012 (dit keer zouden er geen instrumenten beschik-

baar geweest zijn om de effectiviteit van het systeem te meten). Volgens het regeerakkoord van december 2011 zou het protocol niettemin 'zonder uitstel' geëvalueerd worden en zouden er, bij een negatieve evaluatie, *'des mesures plus contraignantes'* voorzien worden. Het CPT wenst te weten welk gevolg er gegeven werd aan het regeerakkoord.

Op basis van eigen informatie, gesprekken met directies en politiediensten meent het CPT alvast dat het protocol vaak niet werkt: *'En résumé, toutes les informations à disposition du CPT tendent à montrer que le protocole N° 351 est loin de donner satisfaction, et qu'il ne garantit en aucune manière un fonctionnement raisonnable des établissements en cas de grève du personnel'* (§86). Het herhaalt dan ook opnieuw zijn aanbeveling, die reeds sinds 2005 wordt geformuleerd, om een gegarandeerde dienstverlening te voorzien.

Andere vraagstukken

Tot slot gaat het CPT kort in op twee andere thema's. Ten eerste vraagt het CPT om een verdere implementering van de basiswet gevangeniswezen en verwacht dat de regering *'des mesures résolues'* zal nemen (§87). Ten tweede wijst het CPT op het belang van het externe toezicht op het gevangeniswezen, wat ook blijkt uit de rol die de Commissie van Toezicht van Vorst heeft gespeeld bij de totstandkoming van dit *ad hoc*-bezoek. Het CPT wijdt daarbij uit over het ontslag van de Centrale Toezichtsraad in maart 2012⁸ en vraagt om actie zodat het systeem fatsoenlijk kan werken. Het doet daarbij de suggestie om de oprichting van een *'Comité D'* te overwegen. Verder dringt het CPT aan op de ratificatie van het Optioneel protocol bij het VN-antifolterverdrag, welke nog steeds uitblijft (§88).⁹

Antwoord van de regering

Via een brief van 20 juli 2012 werd België op de hoogte gebracht van de inhoud van het rapport. In die brief verzocht het CPT om binnen een termijn van 3 maanden een antwoord te formuleren. Deze termijn is korter dan bij de periodieke bezoeken, waar 6 maanden wordt gerekend. Het antwoord werd op 14 november 2012 overgemaakt aan het CPT en dit werd vervolgens, samen met het rapport, op 13 december 2012 openbaar gemaakt. Wat staat er in dat antwoord?

De regering wijst de rechterlijke macht met de vinger voor de volle arresthuizen te Brussel: *'En vertu de la séparation des pouvoirs, il n'appartient pas au Gouverne-*

⁶ Rekenhof, Maatregelen tegen de overbevolking in de gevangenissen. Brussel, Rekenhof, 2011, 173p. Voor een samenvatting: zie S. De Ridder & V. Scheirs, 'Maatregelen tegen de overbevolking in de gevangenissen: een audit door het Rekenhof', Fatik, afl. 133, 28-32.

⁷ Voor meer details hieromtrent, zie T. Daems, 'Toezicht op detentie in internationaal perspectief', in: T. Daems, T. Vander Beken & G. Vermeulen (eds), Toezicht op detentie: tekst en context. Antwerpen, Maklu, 2012, 9-39.

⁸ Over dit ontslag, zie: T. Daems, T. Vander Beken & G. Vermeulen, 'Gevangenissen (z)onder toezicht?', De Juristenkrant, 25 april 2012, 11.

⁹ T. Daems, 'VN-antifoltercomité moeizaam uit de startblokken', Panopticon, 2012, afl. 6, 588-589.

ment ou à l'administration, membres du pouvoir exécutif, d'empêcher de telles incarcérations' (p. 5). Ze wijst ook op het geheel aan inspanningen die de regering onderneemt om de overbevolking te bekampen. Dit gebeurt via een reeks instrumenten die ze reeds eerder in vorige antwoorden op bezoeksrapporten van het CPT, heeft voorgesteld (p. 5). In termen van nieuwe initiatieven verwacht de regering vooral heil van de verdere uitbreiding van het elektronisch toezicht, nl. via de stemherkenning voor kortgestraften en de toepassing van het elektronisch toezicht bij de voorlopige hechtenis. De uitbreiding van het elektronisch toezicht wordt daarboven gekoppeld aan een herziening van de toekenningsprocedure zodat deze eenvoudiger en sneller zal verlopen.

De regering wijst er op dat het onmogelijk is om de toiletten af te sluiten in de vleugels C en D in Vorst. Ze kan evenmin positief gevolg geven aan de aanbeveling om toiletten te installeren in de vleugels A en B. Verder erkent België dat Vorst niet het ruimst bedeed is qua personeel, maar de budgettaire ruimte ontbreekt om extra personeel aan te werven. De preciaire financiële toestand laat evenmin toe om een gekwalificeerde verpleegkundige permanent aanwezig te hebben in de instelling (p. 7-8). Om diezelfde reden kan ook niet worden ingegaan op de aanbeveling om 's nachts en tijdens het weekend verzorgend personeel aanwezig te hebben op de annex van Vorst. Een tweede psychiater in Vorst zou dan weer niet nodig zijn, aldus de regering, die daarvoor steun zoekt bij de psychiaters zelf: *'Il ressort des déclarations des psychiatres de Forest que leur temps de présence dans l'établissement est suffisant. La nécessité d'élargir ce temps de présence n'est dès lors pas certaine, étant entendu qu'un médecin est toujours de garde'* (p. 8). Ook de voltijdse arts in Andenne wordt niet nodig geacht, volgens de regering (p. 14).

Het luik over de stakingen beperkt zich grotendeels tot een herhaling van wat hierover in het regeerakkoord staat en een verwijzing naar twee wetsvoorstellen (p. 17). Intussen zou er wel een evaluatie plaatsgevonden hebben, maar deze maakt momenteel het voorwerp uit van een 'interne analyse' binnen het kabinet: *'La direction générale des établissements pénitentiaires a procédé à une évaluation du protocole 351, celle-ci fait maintenant l'objet d'une analyse interne au sein du Cabinet. L'objectif de l'évaluation est de garantir les droits de base des détenus, en adaptant le protocole afin de garantir ces droits et de dégager des pistes d'amélioration dont notamment un outil de management des grèves'* (p. 17).

Tot besluit

België stuurt het CPT met een kluitje in het riet. De aanpak van de overbevolking wordt op een draffe afgehandeld en het CPT mag de vorige antwoorden van België er nog eens op nalezen om kennis te nemen van de initiatieven die België reeds eerder heeft gemeld. Dat deze maatregelen niet tot de verhoopde resultaten hebben geleid, krijgt geen aandacht. Ook het onstuitbare geloof in de verdere uitbreiding van het elektronisch toezicht is opmerkelijk: men blijft maar blikken enkelbanden openen. Eén van de maatregelen – het toezicht via de spraakherkenning – is daarenboven niet gericht op het terugdringen van de overbevolking, maar wel om thans niet-uitgevoerde korte straffen wél een gevolg te geven. En over het elektronisch toezicht in de fase van de voorlopige hechtenis, dat aan het CPT wordt voorgeschoteld als *'le principal moyen'* om de overbevolking te bekampen (zie hoger), had de minister zich nochtans zelf vrij nuchter uitgelaten in het parlement: maximaal 200 à 400 dossiers zouden in aanmerking komen.¹⁰ De wijze waarop men zich verschuilt achter de scheiding der machten – het ligt aan de rechters dat de toestand in de Brusselse gevangenissen zo erbarmelijk is – is toch wat kort door de bocht.

België houdt het CPT ook aan het lijntje op vlak van het andere thema dat aanleiding gaf tot het *ad hoc*-bezoek, nl. de stakingskwestie. Hier is het antwoord zo mogelijk nog korter. De verklaring voor het (tot tweemaal toe) niet-uitvoeren van de voorziene evaluatie klinkt daarenboven gemakkelijk. Zelfs de huidige minister van Justitie had zich – toen ze nog op de zetel van Binnenlandse Zaken zat – meermaal kritisch uitgelaten over dat protocol.¹¹ In het antwoord maakt de regering melding van twee wetsvoorstellen zonder enige duiding wat haar mening hierover is en of ze deze van ruggesteun zal voorzien. Hier lijkt ze zich opnieuw achter de brede rug van Montesquieu te verschuilen: waarom maakt de regering er geen door haar gepiloteerd wetsontwerp van?

Een *ad hoc*-bezoek is uitzonderlijk en vertrekt van een *sense of urgency*. In het Belgische antwoord merken we daar echter weinig van. Wat is de volgende stap van het CPT? Dit jaar zal het CPT voor de zesde keer een periodiek bezoek aan België ondernemen. Het valt te verwachten dat het dan opnieuw zijn licht zal laten schijnen op bovenvermelde pijnpunten. Dit bezoek zal om die reden niet enkel een test vormen voor de Belgische regering, maar ook – en misschien nog meer – voor het CPT zelf: als het CPT zijn geloofwaardigheid niet wil verliezen, dan kan het moeilijk zijn aanbevelingen tot in het oneindige blijven herhalen. Zal het CPT meer daadkracht tonen in de toekomst? On verra.

¹⁰ T. Daems, 'De purperen pilletjes van Justitie', De Juristenkrant, 19 december 2012, 17.

¹¹ Zie hierover afl. 130 van FATIK (themanummer stakingen).

Nood breekt recht: foltering in de strijd tegen het terrorisme

Caroline De Geest *

Het verbod op foltering is absoluut. Desondanks verwelkomde de 21ste eeuw een reeks deplorabele pogingen om foltering en andere wrede, onmenselijke of ontorende behandeling of bestraffing te rechtvaardigen onder het mom van 'nationale veiligheid' en 'antiterror'. Vooraanstaande democratieën gaan doelbewust voorbij aan het absoluut verbod, zich onderwijl beroepend op utilitaristische argumenten of de 'uiterst strikte noodzakelijkheid' ter justificatie van hun immoreel beleid. Naar aanleiding van de elfde verjaardag van Guantanamo Bay onderzoekt dit artikel de mogelijke rechtvaardigingsgronden voor het gebruik van foltering, als ook hun doelmatigheid.

Een toevlucht tot foltering

Terror en respect voor mensenrechten: zelden worden beide begrippen in één adem genoemd. Middels een verwerping van menselijke integriteit en waardigheid, als ook een bereidheid het individu te aanschouwen als een louter *means to an end*, verwordt terreur tot een uitdaging voor een staat's diepste democratische waarden. Uitgaand van een historisch gewortelde aversie tegen het Westers Liberalisme, ambiëren fundamentalistische Islam groeperingen¹ een toestand van angst en vernieling zonder enige achting voor menselijke solidariteit. Dergelijk bewustzijn zette tal van staten er toe aan hun gevestigd mensenrechtenbeleid prijs te geven in ruil voor doeltreffende antiterrormaatregelen². Dat hiermee de nationale veiligheid superioriteit verwerft, ten aanzien van een fundamenteel respect voor mensenrechten, is reden tot bezorgdheid van mensenrechtorganisaties zoals Human Rights Watch en Amnesty International. Het internationaal recht wordt in de strijd tegen het terrorisme al te vaak met voeten getreden niettegenstaande diens absoluut karakter. In het post-

9/11 tijdperk wordt een eertijds onbetwist respect voor mensenrechten terzijde geschoven als een noodzakelijke vereiste om aan het terroristisch geweld het hoofd te bieden.³ Deze, in autoritaire regimes reeds lang gangbare, praktijk vindt heden navolging in de Westerse democratische wereld en vormt derhalve een uitdaging voor het huidig mensenrechtendebat. Er kan niet blindelings worden teruggegrepen naar het strafrechtelijk *talio*-principe ter rechtvaardiging van de begane inbreuken, daar staten worden geacht te allen tijde te handelen in overeenstemming met internationaal humanitair recht en de mensenrechten.⁴

Het hoeft geen betoog dat het gebruik van foltering haaks staat op de democratische intenties van het mensenrechtelijk discours.⁵ Desalniettemin ontwaren we wereldwijd nog steeds een ongebreidelde toepassing. Tot voor kort stond de morele en wettelijke aard van de folterpraktijk, als een ethisch laakbare en volstrekt verboden handeling, onmiskenbaar vast. Dit gevestigd wereldbeeld moest na de gebeurtenissen van 9/11 echter plaats ruimen voor twijfel in het licht van Amerikaans exceptionalisme, op grond waarvan gevaarlijke tijden vragen om uitzonderlijke maatregelen. Foltering werd aldus gerechtvaardigd op grond van een exceptionele, doch reële terreurdreiging. Meer nog, aangespoord door Alan Dershowitz's⁶ geopperde regulering en legalisering wint het argument pro-foltering aan belangstelling, ten koste van het absoluut verbod.⁷

Het verbod door de eeuwen heen

Het recht om vrij te zijn van foltering en andere wrede, onmenselijke of ontorende behandeling of bestraffing⁸ heeft een absoluut karakter in het internationale recht. Het verbod op foltering vindt ingang in tal van mensenrechtenverdragen waaronder de Conventie

* Caroline De Geest is juriste en criminologe en werkt als beleidsmedewerker bij de Liga voor Mensenrechten.

1 In dit schrijven wordt onder fundamentalistische Islam groeperingen verstaan, die groepen wiens terroristische daden tegen het Westen zijn ingegeven door hun visie dat het Westers Buitenlands beleid een bedreiging vormt voor de Islam.

2 Gearty, C., "Terrorism and Human Rights" in C. Van Den Anker en R. Smith, (eds.), *The Essentials of Human Rights*, Londen, Hodder Arnold, 2005, 330-332.

3 Gaur, M., "Human rights must not be sacrificed in fight against terror" in M. Gaur (ed.), *Terrorism and Human Rights*, Delhi, Anamika Publishers & Distributors, 2003, 65-72.

4 Khan, I., "Security for whom? A human rights response", <http://asiapacific.amnesty.org/report2003/message-eng>.

5 Lemmens, P., "Respecting Human Rights in the Fight against Terrorism" in J. Fijnaut, J. Wouters en F. Naert (eds.), *Legal instruments in the fight against terrorism: a transatlantic dialogue*, Martinus, Nijhof, 2004, 223-249; Rangel, J.T., "The Human Rights Movement and the Torture Debate", *Peace Review: A Journal of Social Justice* 2006, 18 (2) 227-235.

6 Dershowitz pleit voor een incidenteel en legitiem gebruik van foltering in het licht van het zogenaamde "ticking bomb" scenario.

7 Khan, I., "Security for whom? A human rights response", supra 4.

tegen Foltering en Andere Wrede, Onmenselijke of Vernederende Behandeling of Bestrafing (1984)⁹, het Internationale Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten (1966)¹⁰, de Europese Conventie van de Mensenrechten (1950)¹¹, de Amerikaanse Conventie inzake de Rechten van de Mens (1969)¹² en het Afrikaans Charter voor de Rechten van de Mens en van Volkeren (1981)¹³. Als onderdeel van de Conventie van Genève (1949)¹⁴ ligt het verbod tevens verankerd in het humanitair recht.

Een historische terugblik op het gebruik van foltering onthult diens onmiskenbare wreedheid, alsook de veranderlijke houding ten aanzien van deze praktijk door de eeuwen heen. Hoewel foltering initieel werd toegepast in het oude Griekenland en Rome, in een poging de slaaf tot bekentenissen te dwingen, kan haar gebruik niet uitsluitend aan deze antieke beschavingen worden toegeschreven. Dit zou de waarheid onrecht aandoen. Ondanks Cicero's openlijke afkeuring kende de praktijk een weelderige bloei doorheen de eeuwen. Hoewel aanvankelijk bijzonder kritisch, zocht finaal ook de Kerk haar heil in het folteren van ketters teneinde het Christendom te vrijwaren van kritiek. In de late middeleeuwen werd foltering het lonend alternatief voor het befaamde, doch in onbruik geraakte, godsoordeel. Het vaststellen van schuld of onschuld lag niet langer bij God - als opperste rechter - zodat het gebruik van foltering een gerechtelijke aangelegenheid werd. Haar veelvuldige toepassing binnen het 16de eeuwse Europa geschiedde geheel naar willekeur, hetzij voor bewijsdoeleinden, hetzij als middel tot bestraffing.¹⁵

Onder invloed van de humanitaire ideeën van de Verlichting werd foltering, als een inefficiënte techniek

voor waarheidsvinding, hevig gelaakt door de 18de-eeuwse filosofen Beccaria, Bentham en Voltaire. De steeds luider wordende roep van abolitionisten leidde uiteindelijk tot een eeuwlange folterban op het Europese continent.¹⁶ De eerste Conventie van Genève (1864), alsook de gelijktijdige oprichting van het Internationale Rode Kruis, veraanschouwelijkte de opmars van internationale mensenrechtenakkoorden. Hoe hoopvol dit ook klonk, het gebruik van foltering beleefde opnieuw hoogdagen in de 20ste eeuwse fascistische, stalinistische en nazistische regimes. Als reactie op de wreedheden van de Holocaust werd de Verenigde Naties in het leven geroepen¹⁷, evenals een nieuwe ethische code. Desondanks hield het gebruik van foltering na de Tweede Wereldoorlog onverminderd stand. In navolging van de tradities in despotische regimes namen nu ook formeel democratische landen hun toevlucht tot folterpraktijken.¹⁸

Om op afdoende wijze te kunnen antwoorden op de vraag of en wanneer het gebruik van foltering kan worden gerechtvaardigd is het vooreerst noodzakelijk het begrip 'foltering' behoorlijk af te lijnen. Finaal wordt beoogt de gespannen verhouding tussen foltering en het recht aan te duiden. Eerst en vooral dient hierbij te worden vermeld dat het gebrek aan een algemeen aanvaarde definitie van het begrip 'foltering' grotendeels bijdraagt tot het falen van de wetgever om wezenlijke bescherming te bieden tegen zulke gedragingen. Niet enkel zijn er deviaties te bemerken in het international recht, ook de veelheid aan definities binnen de verscheidene mensenrechtenorganisaties veroorzaakt onduidelijkheid omtrent de aard van bepaald wraakzuchtig staatsgedrag.¹⁹

8 Artikel 5 van de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens, aangenomen en afgekondigd door de General Assembly resolution 217 A (III) van 10 december 1948.

9 Verdrag tegen Foltering en andere Wrede, Onmenselijke of Onterende Behandeling of Bestrafing, G.A. res. 39/46, [annex, 39 U.N. GAOR Supp. (No. 51) at 197, U.N. Doc. A/39/51 (1984)], in werking getreden op 26 juni 1987.

10 Het Internationale Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten, G.A. res. 2200A (XXI), 21 U.N. GAOR Supp. (No. 16) at 52, U.N. Doc. A/6316 (1966), 999 U.N.T.S. 171, in werking getreden op 23 maart 1976.

11 Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden, Rome, 4.XI.1950.

12 De Amerikaanse Conventie voor de Rechten van de Mens, O.A.S. Treaty Series No. 36, 1144 U.N.T.S. 123, in werking getreden op 18 juli 1978.

13 Het Afrikaans Charter voor de Rechten van de Mens en van Volkeren, aangenomen op 27 juni 1981, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982), in werking getreden op 21 oktober 1986.

14 De Vierde Conventie van Genève betreffende de bescherming van burgers tijdens oorlogstijd, Aangenomen op 12 augustus 1949 door The Diplomatic Conference for the Establishment of International Conventions for the Protection of Victims of War, gehouden in Genève van 21 april tot 12 augustus 1949, in werking getreden op 21 oktober 1950.

15 Forrest, D., "Torture through the Ages" in D. Forrest (ed.), A glimpse of hell: reports on torture worldwide, London, Amnesty International UK, 1996, 21-25; Conroy, J., Unspeakable Acts, Ordinary People: The Dynamics of Torture, New York, Alfred A. Knopf, 2001, 313 p.

16 Aan het eind van de 18de eeuw.

17 Op 24 oktober 1945.

18 Bijvoorbeeld: Frankrijk in zijn koloniale oorlogsvoering tegen Algerije. Forrest, D., "Torture through the Ages," supra 14; Conroy, J., Unspeakable Acts, Ordinary People: The Dynamics of Torture, supra 14.

19 McCready, D., "When is Torture Right?," Studies in Christian Ethics 2007, 20 (3) 383-398.

20 Voor de toepassing van dit Verdrag wordt onder "foltering" verstaan "iedere handeling waardoor opzettelijk hevige pijn of hevig leed, lichamenlijk dan wel geestelijk, wordt toegebracht aan een persoon met zulke oogmerken als om van hem of van een derde inlichtingen of een bekentenis te verkrijgen, hem te bestraffen voor een handeling die hij of een derde heeft begaan of waarvan hij of een derde wordt verdacht deze te hebben begaan, of hem of een derde te intimideren of ergens toe te dwingen dan wel om enigerlei reden gebaseerd op discriminatie van welke aard ook, wanneer zulke pijn of zulk leed wordt toegebracht door of op aanstichten van dan wel met de instemming of gedogen van een overheidsfunctionaris of andere persoon die in een officiële hoedanigheid handelt. Foltering omvat niet pijn of leed slechts voortvloeiend uit, inherent aan of samenhangend met wettige straffen".

Voor dit schrijven baseer ik me op de wettelijke definitie van foltering zoals opgenomen in Artikel 1 van de VN Conventie tegen Foltering.²⁰ Tot de sleutelementen van deze bepaling behoort 1) de *hevigheid* van het toebedeelde leed, *lichamelijk* dan wel *geestelijk*; 2) de *intentie* van de handeling; 3) directe of indirecte participatie van *publieke ambtenaren*; 4) en het toebrengen van zulk leed als *'means to an end'*.²¹ In tegenstelling tot de meeste mensenrechtennormen is het internationale verbod op foltering absoluut en onvervreemdbaar. In geen geval, wat ook zijn buitengewone aard moge zijn, kan foltering wettelijk worden gerechtvaardigd. Niettegenstaande deze humanitaire doelstelling, noopt de realiteit ons tot een beschamende erkenning. Amnesty's recente jaarrapporten over de toestand van de mensenrechten wereldwijd, onthullen het gestadig gebruik van folterpraktijken gaande van Afghanistan tot de Verenigde Staten van Amerika. Bovendien wordt deze laatste de twijfelachtige eer toebedeeld om zich, geheel in strijd met haar liberale waarden, te manifesteren als belangrijkste leverancier én beoefenaar van deze laakbare mensenrechtenschending.²² Geheel in strijd met het internationale recht, poogde de V.S. regering meermaals het begrip 'foltering' te vernauwen teneinde haar eigen misbruiken te maskeren.²³

Gezien de strakheid van het internationale recht, verdedigden staten aanvankelijk hun daden als zijnde in overeenstemming met de toegelaten internationale maatstaven omtrent de behandeling van gevangenen. Opvallend is echter dat staten thans niet langer trachten hun misbruiken te verschonen, doch eerder hun toevlucht nemen tot sterk bepleite, zij het hevig bekritiseerde, rechtvaardigingen voor foltering. Het is mijn doelstelling in dit schrijven de morele alsook de wettelijke rechtmatigheid van deze utilitaire suggesties na te gaan vanuit het oogpunt van een - wenselijk - absoluut verbod.

Korte wandeling doorheen de literatuur

Mede door de gebeurtenissen op 09/11 en door het gewaagde voorstel van Dershowitz²⁴, wordt thans over de toelaatbaarheid van foltering als ondervragingstechniek uitvoerig geargumenteed. Ondanks de alomtegenwoordigheid van universele mensenrechten, die de folterpraktijk onvoorwaardelijk verwerpen, kiemt heden een ongeziene belangstelling voor een mogelijke justificatie. Vanuit deontologisch absolutistisch oogpunt, is foltering als officieel beleid volkomen onwenselijk (Strauss, Ramsay, Bufacchi and Arrigo).²⁵ Niettemin meent Dershowitz²⁶ dat dreigend onheil - de zogeheten "*ticking bomb*" - een uitzonderlijke toevlucht tot situationele foltering kan rechtvaardigen. Teneinde komaf te maken met de courante wantoestanden, zich voordoend onder een mantel van hypocrisie, bepleit hij een incidenteel gebruik en dusdanig een strafrechtelijke aansprakelijkheid aan de hand van een rechterlijk 'martelbevelschrift' - de "*torture warrant*". Dergelijke justitiële toestemming *ex ante* vormt de basis van het utilitaristisch denken maar ondervindt binnen haar eigen ideologie tegenwind van de voorstanders van de 'uiterst dringende noodzakelijkheid' *ex post*, op grond waarvan dwingende excessieve ondervragingstechnieken naderhand kunnen worden verschoond (Morgan 2000, Raviv, Bellamy).²⁷ Misnoegd over voorgaande argumenten, betoogt de *pragmatische* absolutist dat in gevallen van opperste nood "*official disobedience*" publieke ambtenaren kan rechtvaardigen buiten de wet te treden (Gross).²⁸ Elk van deze drie standpunten wordt hieronder kort toegelicht.

Het deontologisch standpunt

In haar onderzoekspaper over foltering verdedigt Strauss²⁹ haar radicale voorkeur voor de absolutistische visie vanuit de overtuiging dat foltering steeds immoreel en uiterst ondoeltreffend is als ondervragingstechniek. Ze voorziet een toenemend beroep op foltering - eens wettelijk geregeld - daar de

21 Hampson, F.J., "Torture" in P.B. Clarke en A. Linzey (eds.), Dictionary of Ethics, Theology and Society, Londen, Routledge, 1996, 829-831.

22 Schulz, W.F., "Annual Report 2005: Statement Of Dr. William F. Schulz Executive Director, Amnesty International USA", <http://www.amnestyusa.org/annualreport/statement.html>.

23 Leavitt, N., "Defining and Redefining "Torture": In An Argument Before a Federal Appeals Court, the U.S. Government Once Tries to Narrow The Meaning of Torture", http://writ.news.findlaw.com/commentary/20040824_leavitt.html.

24 Dershowitz, A., Why Terrorism Works: Understanding the Threat, Responding to the Challenge, Londen, Yale University Press, 2002, 288 p.

25 Bufacchi, V. and Arrigo, J.M., "Torture, Terrorism and the State: a Refutation of the Ticking-Bomb Argument", Journal of Applied Philosophy 2003, 23 (3) 355-373; Strauss, M., "Torture, Loyola Law School (Los Angeles) Public Law and Legal Theory Research Paper No. 2003-7", http://ssrn.com/abstract_id=370680; Ramsay, M., "Can the Torture of Terrorist Suspects be Justified?", The International Journal of Human Rights 2006, 10 (2) 103-119.

26 Dershowitz, A., Why Terrorism Works: Understanding the Threat, Responding to the Challenge, supra 23.

27 Raviv, A., "Torture and Justifications: Defending the Indefensible", Geo. Mason L. Rev. 2004, 13 (1) 135-181; Bellamy, A.J., "No pain, no gain? Torture and ethics in the war on terror", International Affairs 2006, 81 (1) 121-148.

28 Gross, O., "Are Torture Warrants Warranted? Pragmatic Absolutism and Official Disobedience, Legal Studies Research Paper Series, Research Paper No. 04-6. p.", <http://ssrn.com/abstract=525362>.

29 Strauss, M., "Torture", supra 24.

met de toepassing belaste ambtenaren geneigd zullen zijn de rekbaarheid van de wet te toetsen. Bijgevolg is het niet aanbevelingswaardig het absoluut verbod van enige ontsnappingsclausule te voorzien, daar staten zullen worden aangespoord hun kernwaarden prijs te geven in naam van (inter)nationale veiligheid.

Het utilitaristisch standpunt

Dershowitz' omstreden voorstel inzake een gereguleerd - doch beperkt - gebruik van foltertechnieken, zoals beschreven in zijn boek *Why Terrorism Works*³⁰, vertrekt van een eenvoudige kosten-batenanalyse op grond waarvan het verlies van onschuldige mensenlevens zwaarder doorweegt dan de lichamelijke integriteit van één enkele, schuldige terrorist. Daarenboven attendeert Dershowitz erop dat een absoluut verbod op foltering niet noodzakelijkerwijze het gebruik ervan belemmert, doch eerder aanleiding geeft tot een clandestiene toepassing ervan, ontdaan van alle aansprakelijkheid. Daar het geen twijfel laat dat ook democratische rechtsstaten - *in extremis* - hun heil zullen zoeken in meedogenloze ondervragingstechnieken, oppert Dershowitz de uitwerking van een wettelijk kader. Verkeerdelijk wordt Dershowitz hierdoor vaak verweten een pleitbezorger voor foltering te zijn. Nochtans, zijn aversie voor zulke wreedheid is niet minder groot dan die van - vermoedelijk ook - u en mij, doch in een poging de huidige wanpraktijken aan een justitieel toezicht en derhalve aan de regels van strafrechtelijke aansprakelijkheid te onderwerpen, dringt hij aan tot een wetgevende beweging.

Een tweede utilitaristisch denkbeeld erkent dat foltering occasioneel kan worden genoodzaakt, zij het dan zonder een officiële machtiging *ex ante*. Dit argument van 'uiterst dringende noodzakelijkheid' berust op de notie dat een samenleving is gebaat bij een schennis van haar wetten indien deze inbreuk tot doel had de gemeenschap te behoeden voor een groter kwaad. Zodoende verantwoordt Ignatieff³¹ het - sporadisch - gebruik van foltering in het licht van zijn zogeheten "politiek van het minste kwaad", op grond waarvan politieke leiders in een noodsituatie gehouden zijn een afweging te maken tussen diverse "kwaden". Indien haar eigen voortbestaan onzeker wordt kan een samenleving ervoor kiezen fundamentele vrijheden in te perken ten behoeve van de publieke veiligheid. Ignatieff besluit aldus

dat mensenrechten, niettegenstaande hun absoluut karakter, kunnen worden opgeschort in tijden van uiterste nood. Daarbij wijst hij op de actieve rol van de wetgever en het gerechtelijk apparaat om toe te zien op de proportionele en temporele aard van dergelijke verstrekkende inperking. Walzer beschreef reeds in 1978 dit ethisch dilemma in zijn inmiddels klassiek artikel over het "vuile handen probleem" dat regeringsleiders toelaat te handelen ten koste van fundamentele morele waarden onder het beding dat zij oprecht spijt betuigen en boete doen voor hun amoreel compromis.³² Dershowitz bekritiseert zulk beleid waarbij het in een democratische rechtstaat aan het individu zelf toekomt de ernst van de situatie in te schatten, en benadrukt dat zulke morele afweging onder de verantwoordelijkheid valt van een neutraal orgaan, m.n. de rechterlijke macht.³³

Het pragmatisch standpunt

Onder de noemer van het 'pragmatisch absolutisme' beargumenteert Gross³⁴ dat een wettelijk verbod op foltering niet kan verhinderen dat ambtenaren buiten de wet treden ter afwering van dreigend gevaar. Het gebruik van foltering als ondervragingstechniek wordt desgevallend gewaarborgd onder het mom van "*official disobedience*". In tegenstelling tot Dershowitz's 'martelbevelschrift' *ex ante*, wordt hier geen wettelijk kader voor foltering geopperd, maar dienen uitvoeringsambtenaren *ex post* ratificaties aan te voeren ter staving van hun onwettig optreden. Indien succesvol, leidt de ratificatie evenwel niet tot een legitieme handeling, doch wordt de noodzakelijkheid van het optreden erkend. Daar hun persoonlijke aansprakelijkheid op het spel staat, zullen ambtenaren enkel geneigd zijn tot het gebruik van foltertechnieken wanneer zij voldoende zekerheid hebben omtrent de uiterste noodzaak ervan. Zulk besef, zo oordeelt Gross, zal een onbezonnen toevlucht tot foltering temperen en aldus het feitelijk gebruik ervan sterk doen afnemen.

Daar geen van de bovenvermelde argumenten overtuigend kan worden hard gemaakt, kon een golf van kritiek niet uitblijven. Een veelvoorkomende bedenking bij Dershowitz' "martelbevelschrift" is dat ambtenaren zullen trachten de waarheid aan te dikken teneinde een bevelschrift te bemachtigen in allerminst imminente omstandigheden.³⁵ Echter, het voorstel tot ratificatie *ex post* lijkt even gebrekkig, gegeven de heersende cultuur van straffeloosheid die het

30 Dershowitz, A., *Why Terrorism Works: Understanding the Threat, Responding to the Challenge*, supra 23.

31 Ignatieff, M., *The Lesser Evil: Political Ethics in an Age of Terror*, Princeton, Princeton University Press, 2004, 232 p.

32 Walzer, M., "Political Action: The Problem of Dirty Hands" in D.G. Jones (ed.), *Private And Public Ethics: Tensions Between Conscience And Institutional Responsibility*, New York and Toronto, The Mellen Press, 1978, 96-125.

33 Dershowitz, A., *Why Terrorism Works: Understanding the Threat, Responding to the Challenge*, supra 23.

34 Gross, O., "The Prohibition on Torture and the Limits of the Law" in S. Levinson (ed.), *Torture: A Collection*, New York, Oxford University Press, 2004, 229-253.

35 Posner, R.A., "Torture, Terrorism, and Interrogation" in S. Levinson (ed.), *Torture: A Collection*, New York, Oxford University Press, 2004, 291-298; Kreimer 2003 in Raviv, A., "Torture and Justifications: Defending the Indefensible", supra, 26.

berechten van dergelijke wantoestanden omhelst.³⁶ Een ongegronde verdedigingsrede zal zelden leiden tot de verhoopte veroordeling van de ambtenaren in kwestie. Daarbij dient tevens in herinnering te worden gebracht dat het gros van de folteraars, omwille van het heimelijk karakter van hun daden, aan de berechting alsook de bijhorende aansprakelijkheid weet te ontsnappen.³⁷

Deze korte wandeling doorheen de literatuur brengt de diverse standpunten aan het licht en documenteert zodoende de onenigheid ter zake. Een absolute verwerping van foltering lijkt - vanuit een ethisch opzicht - het meest aanbevelenswaardig, doch moet aan populariteit inboeten in het alom terroristisch tijdperk. Het academisch debat inzake foltering ontspruit bijgevolg uit een wijdverbreide en onbuigzame overtuiging dat een absolute ban zowel praktisch als moreel onhoudbaar is. Deze onmiskenbare realiteit wakkert echter de tweedracht omtrent het legaliteitsvraagstuk van foltering verder aan. Waar het uiteindelijk op neerkomt, is de vraag naar de superioriteit van internationale mensenrechten dan wel de nationale veiligheid. Het uitbreiden van de bestaande veiligheidsmaatregelen met een set van nieuwbakken alternatieven lijkt hierbij niet aan de orde. Liever kiest men zich neer te leggen bij de onvermijdelijkheid van foltering en aldus de noodzaak tot een gerechtvaardigd - i.e. wettig - gebruik.³⁸

Conclusie: Het begin van het einde?

In de zoektocht naar een mogelijke rechtvaardiging voor foltering staan een aantal fundamenteel bevonden waarden lijnrecht tegenover elkaar: het in een democratische rechtstaat diepgewortelde respect voor mensenrechten en fundamentele vrijheden tegenover de neiging tot verzet en onmenselijke gedragingen in tijden van nood; de sinds lang aanvaarde "collaterale schade" bij gewapende conflicten tegenover een absoluut verbod op het gebruik van marteltechnieken in de strijd tegen het terrorisme; het algemeen erkend bestaan van het *jus in bello*, inwelke de criteria voor gerechtvaardigde oorlogsvoering wettelijk worden vastgelegd, tegenover het fel bekritiseerde voorstel tot legalisering van foltering; en tot slot het moreel gezag van het geldende verbod op foltering tegenover de immoraliteit van diens heimelijke toepassing.

Dit spanningsveld leidt ertoe dat het debat inzake foltering zich zelden opwerpt als een pasklare discussie. Veeleer dient men op zoek te gaan naar een evenwicht tussen het recht om vrij te zijn van foltering enerzijds en het recht om zonder angst te leven anderzijds. Vanuit een zuiver humanistisch perspectief - en zo het een democratie betaamt - is nagenoeg eenieder gekant tegen foltering en onmenselijke behandeling van gevangenen. Voeg daarbij de argumenten van Strauss betreffende de ineffectiviteit van foltering als ondervragingstechniek en de algemene toon van het debat lijkt gezet. Toch lijkt deze absolute houding in het licht van doemend gevaar - en de genoodzaakte afwering - dikwijls onhoudbaar. Staten voelen zich geneigd, ten gunste van het "groter goed", het recht op lichamelijke integriteit prijs te geven. Bovendien zullen weinigen zich, in navolging van de Kantiaanse visie³⁹, afzetten tegen een leiderschap dat zich hiertoe bereid toont. Het absolutistisch standpunt wordt om die redenen vaak een zekere hypocrisie verweten, daar weinigen geloven dat een absolutist te allen tijde zal vasthouden aan zijn morele overtuiging. Immers, voor velen van ons wordt de confrontatie met een dergelijk dilemma nooit realiteit. Bijgevolg is het niet altijd te voorzien of onze absolutistische overtuiging stand zal houden eens de - al bij al risicoloze - theorie plaats ruimt voor de nare werkelijkheid. Is foltering altijd moreel afkeurenswaardig? Zo ja, zijn we dan steeds gehouden tot louter passieve bijstand wanneer subversief geweld de samenleving en diens burgers bedreigt? Ons moreel bewustzijn, evenals het internationale recht, noopt ons inderdaad tot dergelijke stellingname, doch er blijft een wrange nasmaak: weegt het recht van de terrorist om vrij te zijn van foltering dan zwaarder dan het evenwaardige recht op leven van het slachtoffer? Dit op zich lijkt al onlogisch. Komt daarbij dat de terrorist weinig recht tot klagen heeft voor het leed dat hem werd toegebracht, daar hij, gezien de aard van zijn vergriep, de wrede respons kan - en zelfs moet - anticiperen. Bijgevolg heeft de terrorist een keuze; het onschuldige slachtoffer evenwel niet. Let wel, deze kritiek impliceert echter niet dat we *moeten* folteren enkel en alleen omdat de terrorist een keuze had, doch wat ik wil aangeven is dat we niet *niet moeten* folteren enkel en alleen omdat de terrorist het recht heeft hiervan vrij te zijn. Er zijn immers meerdere rechten in het geding. Mede door hun twijfelachtige rangorde is het debat uiterst delicaat en schijnbaar eindeloos.

36 Hoewel afdoende bewezen, werd niet één VS agent veroordeeld voor het gebruik van folterpraktijken en slechts een kleine minderheid werd berispt of administratief gesanctioneerd (Ramsay, M., "Can the Torture of Terrorist Suspects be Justified?", supra 24:109).

37 Scarry, E., "Five Errors in the Reasoning of Alan Dershowitz" in S. Levinson (ed.), *Torture: A Collection*, New York, Oxford University Press, 2004, 281-290.

38 Ramsay, M., "Can the Torture of Terrorist Suspects be Justified?", supra 24.

39 Volgens de deontologische visie van Immanuel Kant kan foltering in geen enkele omstandigheid worden toegestaan op grond van het verbod een ander nooit enkel als middel te behandelen.

Dershowitz's vooropgestelde legalisering geniet weinig steun binnen de academische wereld. Toegegeven, zijn uitgangspunt '*torture happens anyhow*' geeft reden tot verontrusting. Moet dan - in eenzelfde lijn - ook verkrachting of kindermisbruik wettelijk worden geregeld enkel en alleen op grond van hun, betreurenswaardige, dagelijkse praktijk? Zulks zou het strafrecht elke bestaanszin ontnemen. Toch wil ik hier een kanttekening maken: hoe overtuigend ook het voorgaande, het kan niet worden miskend dat het bestaan van oorlogsrecht nu precies op soortgelijke grondslag stoelt. Teneinde misbruiken tegen te gaan werd de oorlogsvoering wettelijk aan banden gelegd. Uiteraard zijn er fundamentele verschillen tussen oorlogsvoering en foltering, en het valt buiten dit schrijven hier breedvoerig op in te gaan⁴⁰, maar is het niet vreemd dat de oorlogspraktijk werd gewettigd op die grond waarop een legalisatie van foltering nu net werd afgewezen? Is oorlog dan niet net zo wreed? Of zijn we reeds te vertrouwd geraakt met haar bestaan en bijgevolg ook met haar gruwelijkheden? Er wordt algemeen aangenomen dat oorlogsvoering zonder burgerslachtoffers zo goed als onmogelijk is en derhalve wordt deze vorm van "*collateral damage*" aanvaard. De gruwel van oorlog werd zorgvuldig gereguleerd, doch de gruwel van foltering zet zich ongebreideld voort. Liever leven we met de gruwel van het groeiende terrorisme en blijven we blind voor wat zich achter de schermen afspeelt. Andermaal wil ik beklemtonen dat het niet mijn bedoeling is de legalisatie te bepleiten, doch betreur ik het gebrek aan consistentie ter zake. Immers, een incoherent debat houdt het gevaar dat de publieke opinie aan samenhang zal inboeten.

Mijn verwerping van Dershowitz' legalisatievoorstel belet me echter niet zijn argument ten dele bij te treden. De realiteit in welke het gebruik van foltering gestadig standhoudt, niettegenstaande

het internationaal verbod, ondermijnt de beginselen van ons democratisch bestel. Het laat dan ook geen twijfel dat de huidige aanpak benevens diens afwijzing ook diens vervanging behoeft. Een beroep op de "uiterst dringende noodzakelijkheid" bouwt de, door Dershowitz zo geopperde, aansprakelijkheid in. Vanuit dit oogpunt heeft het dan ook een bijzondere aantrekkelijkheid. Toch was Dershowitz zeker juist in zijn oordeel dat de beslissing om al dan niet tot foltering over te gaan niet toekomt aan het morele oordeel van de ambtenaar in kwestie. De onmenselijkheden waarmee zulke praktijk gepaard gaat vereist het oordeel van een neutrale rechter en om die reden vervalt "de uiterst dringende noodzakelijkheid" als adequate rechtvaardigingsgrond.

Op het gevaar af de situatie mogelijks te rooskleurig voor te stellen, wil ik evenwel bevragen of Amnesty's succesvolle strijd tegen de doodstraf geen navolging kan kennen ter onderdrukking van de huidige folterpraktijken? De aan het licht gekomen folteringen in Abu Ghraib hebben de Amerikaanse bevolking wakker geschud en droegen bij tot de tanende populariteit van het gevoerde beleid. Indien meer mensen ruchtbaarheid zouden krijgen van de mensonterende behandelingen zou de gevoerde politiek van ontkenning minder goed stand houden. In dit opzicht heeft Dershowitz zeker een punt en, in tegenstelling tot velen, beschouw ik hem dan ook niet als een pleitbezorger voor foltering, doch eerder als iemand die het huidige aanstootgevend beleid aan de kaak stelt teneinde de democratische principes te waarborgen. Evenwel betreur ik zijn aangevoerde voorstel tot wettiging, daar we allereerst moeten streven naar een wereld vrij van foltering. Laten we ons uit laksheid niet simpelweg verzoenen met de huidige praktijk, maar laat ons beter de krachten bundelen om deze barbaarse technieken aan te vechten en een nieuw humaan beleid in het leven te roepen.

⁴⁰ Voor een uitvoerige behandeling zie Shue's bijdrage "Torture" in S. Levinson (ed.), *Torture: A Collection*, New York, Oxford University Press, 2004, 47-60.

Van gevangenis naar detentiehuis

Van Don Quichot en Ducpétiaux

Ik trok me terug in mijn schrijfkamer, las de Basiswet en nam een wit blad. Als Lieven Dupont een detentie uittekende die gericht was op re-integratie en op herstel, waarin de gedetineerde met een individueel detentieplan in een genormaliseerde en veilige omgeving, waaraan hij participeert, zijn verantwoordelijkheid opneemt, welke concrete vorm moet die omgeving dan aannemen?

De wereld verandert, de straf moet volgen

De industriële samenleving, die geboorte heeft gegeven aan de gevangenis, is niet meer. Grote industrieën behoren stilaan tot het verleden. Kleine, wendbare en op voortdurende innovatie gerichte bedrijfjes, die gebruik maken van de bijna ongelimiteerde en globale communicatiemogelijkheden, nemen de fakkel over. Maatschappelijke problemen die in de industriële, moderne tijd een institutionele benadering kregen (armoede, ziekte, geestesziekte, jeugdbescherming, verslaving,...) worden nu niet meer op uniforme, maar integendeel op veel verschillende manieren, aangepakt. De voorzieningen die deze problemen opnemen zijn veel meer vervlochten in het maatschappelijk weefsel en bieden meer maatwerk. Ook het onderwijs ontgroeit stilaan de klassieke school en zoekt diverse wegen die aangepast zijn aan nieuwe manieren van leren. Deze nieuwe maatschappij stelt elk individu verantwoordelijk voor zijn of haar eigen keuzes. Iedereen moet zijn of haar eigen parcours kunnen bepalen.

Het is logisch dat de strafuitvoering en de detentie meegaan met hun tijd en zich aanpassen aan die nieuwe laatmoderne samenleving. Die nieuwe wereld stelt andere verwachtingen aan mensen. Wanneer iemand de sociale code doorbreekt en gestraft wordt, ligt die straf best in de lijn van die verwachtingen.

In een samenleving waarin iedereen verantwoordelijk wordt geacht voor zijn eigen ontwikkeling en verondersteld wordt om voortdurend keuzes te maken, moet de inhoud van de straf ook die verwachting weerspiegelen. Anders heeft die straf een omgekeerd effect. Dat is thans het geval met de gevangenisstraf die gehoorzaamheid, discipline en uniformiteit oplegt, in een

Hans Claus *

wereld die divers is, activering en persoonlijk initiatief veronderstelt.

Wie vandaag in zo'n gevangenis wordt opgesloten komt dus in een toestand van constante onduidelijkheid terecht. De mogelijkheden die het gevangenisstelsel biedt en voorwaarden waarin mensen worden opgesloten stroken niet met de maatschappelijke verwachtingen. Dit is niet alleen nefast voor de gedetineerde, maar ook voor de samenleving, want op die manier draagt de straf niet bij tot het beperken van recidive. Ook voor de slachtoffers van misdrijven is de huidige opsluitingsvorm verre van herstellend.

De problemen met gevangenissen

De gevangenissen zijn in deze tijd niet meer uit het nieuws. Overbevolking, relletjes, ontsnappingen, gijzelingen. Er gaat geen maand voorbij of we worden geconfronteerd met het falen van een systeem. De publieke opinie en de politiek zijn geneigd om meer gevangenissen te bouwen, om zodoende het capaciteitsprobleem op te lossen, waardoor de druk van de ketel gehaald kan worden en we terug werk kunnen maken van een zinvolle detentie.

Maar wat voor de hand ligt, is voor wie met een kritische houding in het systeem werkt, een beetje kort door de bocht.

De overbevolking van onze gevangenissen is geleidelijk ontstaan midden de jaren tachtig van de vorige eeuw. Korte gevangenisstraffen werden als uiterst inefficiënt ervaren. Het sociaal weefsel van de gedetineerde raakte door de opsluiting namelijk verstoord en het stigma van ex-gedetineerde stond de reclassering in de weg. Bovendien leerde men in de gevangenis andere, ook langgestraften kennen en kwam men op die manier soms definitief op het criminele pad terecht, met zwaardere misdrijven en nieuwe slachtoffers tot gevolg. De strafmaat en de gemiddelde detentietijd namen in die context gestaag toe. Toen de eerste capaciteitsproblemen rezen, was het in die optiek niet meer dan logisch dat de kortgestraften uit het systeem werden gelicht. Dit gebeurde toen met de techniek van de collectieve genade. Dat leek het minste kwaad.

* Hans Claus is secretaris van vzw De Huizen, gevangenisdirecteur sinds 1986, mensenrechtenactivist en kunstenaar - www.hansclaus.be.

Deze vorm van 'beleid', die aanleiding gaf tot gevoelens van straffeloosheid nam vlug grotere proporties aan en dit wakkerde op zijn beurt de roep om een strengere aanpak aan.

Er ontstond met andere woorden een vicieuze cirkel, waar we met capaciteitsverhoging alleen niet uit geraken, integendeel. Twintig jaar verder is de gemiddelde detentieduur erg toegenomen en nog is het einde van die evolutie niet in zicht. Sinds het midden van de jaren tachtig is ook de gevangenispopulatie toegenomen met ongeveer 75 procent.

Moeten we niet eerder de manier waarop we detentie organiseren, namelijk in klassieke, op controle gerichte gevangenissen, in vraag stellen ?

De detentie zelf en wat we er mee beogen, is wel degelijk het voorwerp van evolutie geweest. Het meest tastbare bewijs van die evolutie vinden we in de Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden.

Maar aan nieuwe inzichten in hoe we de infrastructuur dienstig kunnen maken aan de nieuwe doelstellingen van de strafuitvoering, schoot het klaarblijkelijk tekort. Het bewijs daarvan is het kopiëren van de stervormige gevangenis die stamt uit de negentiende eeuw voor de nieuwe te bouwen gevangenissen in Beveren en Marche-en-Famenne.

De cellulaire gevangenissen, die geconcipieerd zijn aan het begin van de negentiende eeuw, zijn gericht op individuele opsluiting en afzondering van andere gedetineerden. Men kon 'massaal' individuele opsluiting verzekeren door het ingenieuze Panopticon-model. In die tijd geloofde men rotsvast in de heilzame werking van de eenzame afzondering. Men verwachtte dat de gedetineerde moreel zou verbeteren door hem af te snijden van slechte invloeden en door hem aan de goede invloeden van de aalmoezenier en zijn eigen bezinning over te leveren.

Er groeiden nieuwe inzichten in de sociale wetenschappen over de menselijke ontwikkeling en externe oorzaken van criminaliteit. Ook de praktijkervaring met eenzame opsluiting en de desastreuze psychologische gevolgen hiervan deed besluiten om sociaal contact onder gedetineerden toe te laten. Alleen deed men dat in een infrastructuur die geen agogische aanpak van die sociale interacties mogelijk maakt. In tegendeel, de op controle gerichte panoptische structuur dringt voortdurend aan op uniformiteit en maakt een gedifferentieerde aanpak, een groepsgerichte en zelfs een individuele begeleiding onmogelijk. Zeker als men bedenkt dat erg diverse groepen samen door de detentie moeten binnen diezelfde muren, is dit niet alleen naar agogische mogelijkheden, maar ook naar veiligheid, problematisch.

Normalisering, responsabilisering, participatie, re-integratie en herstel, in de Basiswet verankerde doelstellingen van de strafuitvoering, kunnen amper plaats vinden in de cellenrijen, noch in die uit de negentiende eeuw, noch in de nieuwe uit de eenentwintigste eeuw.

We kunnen de gevangenisproblemen slechts oplossen indien we het klassieke gevangenisconcept verlaten.

Het Masterplan van de regering Leterme dat in de bouw van verschillende nieuwe grote gevangenissen voorzag, gaf de kritische criminologen een impuls om na te denken over hoe de detentie van de toekomst er infrastructuur zou moeten uitzien, wil ze tegemoet komen aan de hedendaagse eisen. De Basiswet en het Vlaams Strategisch Plan voor Hulp en Dienstverlening aan Gedetineerden waren hun uitgangspunten. Een themanummer van het tijdschrift Orde van de Dag (aflevering 48, december 2009) bevatte een aantal artikels die de nadruk legden op differentiatie en op kleinschaligheid.

Toen minister De Clerck in een toespraak in de gevangenis van Oudenaarde (juni 2010) aankondigde dat voor Brussel werd gedacht aan een gevangenis voor 1000 gedetineerden, repliceerde ik in een persinterview dat de minister beter 100 huizen zou kopen. Dat beeld zorgde voor een visualisering van de kleinschalige, gedifferentieerde detentie.

Project Gedifferentieerde Strafvuivering

Toen ik merkte hoezeer de idee om detentie in 'huizen' te organiseren aansloeg, besepte ik pas ten volle dat het concept tegemoet kwam aan verzuchtingen van velen wiens engagement voor een zinvolle detentie stuk gelopen was op de (barstende) muren van de klassieke gevangenissen. Ik besloot de conceptruimte te verlaten en het beeld van zo'n detentie-in-huizen uit te tekenen in het groot. Ik nam de schets onder de arm en daar ik sinds jaar en dag bestuurslid was van de Liga voor Mensenrechten, vroeg ik of zij een project genaamd 'gedifferentieerde strafuitvoering' onderdak wilden geven. Dat kon.

De Liga voor Mensenrechten nam het voortouw en startte het project 'gedifferentieerde strafuitvoering' op. Een eerste stuurgroep van professionals en academici werd bijeengeroepen op 22 maart 2011. De stuurgroep werd later aangevuld met architecten, studenten, projectontwikkelaars, journalisten en magistraten, filosofen, kunstenaars en activisten, met therapeuten, academici, ambtenaren, advocaten en veldwerkers. Ook gedetineerden werden bevroegd.

De stuurgroep riep eerst twee werkgroepen in het leven: een werkgroep strategie en een werkgroep infrastructuur.

Werkgroep strategie

De mensen die actief waren binnen het Project gedifferentieerde strafuitvoering wilden geen papieren tijger baren. Het doel moest de reële verandering van de detentiepraktijk zijn. Verandering veronderstelt een politieke keuze. Daarom werd ervoor gekozen om de strategie van het Project samen met politici uit te tekenen.

De werkgroep strategie verzamelde in de tijd van de regering van lopende zaken politici uit alle Vlaamse en Franstalige democratische partijen. De nieuwe minister van Justitie Turtelboom was op de hoogte van het bestaan van het project en vaardigde een kabinetsmedewerker af naar de werkgroep. In antwoord op een parlementaire vraag antwoordt zij op 27.03.2012:

"Ik ben op de hoogte van dit project en volg het aandachtig. Mensen van mijn kabinet volgen het dossier op. Het initiatief zou kunnen passen in een meer gedifferentieerde visie op strafuitvoering, waarbij een uitgesproken straf wel moet, maar op een andere wijze kan worden uitgevoerd. Dit kan bijvoorbeeld op dezelfde wijze als bij elektronisch toezicht. In dit stadium zijn er nog heel wat vragen op juridisch en budgettair vlak en dus is het nog te vroeg om mij over dit dossier uit te spreken.

Binnenkort ontmoet ik mijn collega van de Vlaamse Gemeenschap, belast met Welzijn. Dit project is een van de punten die ik aan de agenda heb geplaatst en die ik samen met hem wil behandelen. Ik heb ook contact met de staatssecretaris, belast met de Regie der Gebouwen: we zullen samen bekijken wat er kan worden gedaan, omdat er natuurlijk een belangrijk infrastructuuraspect speelt."

Werkgroep infrastructuur

De werkgroep infrastructuur werkte een aantal types van detentiehuis uit en maakte een gedetailleerde beschrijving van een gesloten, goed beveiligd detentiehuis. Andere detentiehuis zijn daar later gemakkelijk uit af te leiden.

In een ontwerpstudio werd een twintigtal studenten van de masteropleiding tot burgerlijk ingenieur architect van Ugent bereid gevonden om de nieuwe visie op detentie te visualiseren, te verbeelden in tekeningen en maquettes. Ik wandelde van atelier naar atelier.

Die studentenoefening leverde twaalf ontwerpen op van gesloten detentiehuis. Er zijn nu maquettes en plannen voorhanden. Er is zorg besteed aan de functie van het detentiehuis voor zijn omgeving. Uit die ontwerpen werd een 'architecturale typologie voor een kleinschalige gedifferentieerde strafuitvoering' gedistilleerd, die een evaluatie-instrument aanreikt voor toekomstige ontwerpen.

De werkgroep ging ook op zoek naar bestaande gebouwen en terreinen die in aanmerking kunnen komen voor detentiehuis. Eén leegstaand overheidsgebouw werd gedetailleerd uitgewerkt als voorbeeld.

Werkgroep personeel en begeleiding

De stuurgroep richtte een werkgroep 'personeel en begeleiding' op, die concreet gestalte moest geven aan de detenties van de onderscheiden huizen en antwoord moest geven aan het personeelsvraagstuk. Onderliggend is de idee dat het proefproject van start gaat met verschillende types huizen en in grote mate met gedetineerden die nog geen opsluiting in een klassieke gevangenis hebben gekend.

Voor dit projectdossier werkten twee subwerkgroepen aan onderscheiden thema's.

Eén subwerkgroep werkte een voorbeeld van een *oplossingsplan* uit. Een oplossingsplan valt uiteen in een detentieplan en een reclasseringsplan, zoals voorzien in de Basiswet enerzijds en de wet op de Externe Rechtspositie anderzijds, maar vormt ook een geheel, zijn niet los te zien van elkaar.

Een tweede subwerkgroep werkte een *personeelsplan* uit, schreef de functie- en competentieprofielen uit van alle rollen en boog zich over de vorming van het personeel.

Juridische werkgroep

Tijdens de discussies in de werkgroep 'personeel en begeleiding' kwam aan het licht dat een goede detentie ook juridische implicaties zal hebben en enkele wetswijzigingen noodzakelijk zal maken. Een juridische werkgroep is in het leven geroepen om de voorstellen van de andere werkgroepen tegen het juridisch licht te houden en een lijst op te stellen van noodzakelijke wetswijzigingen.

De werkgroep werkte enkele juridische nota's uit.

Eén nota voegt een Titel IVbis: Het *oplossingsplan* (detentie- en sociaal reclasseringsplan) toe aan de *Wet op de Externe Rechtspositie*.

Die titel laat toe dat een strafuitvoeringsrechtbank wordt gevat door een voorstel tot oplossingsplan van een gedetineerde en laat ook toe uitgangen en verloven te verlenen in het kader van dat plan, nog voor de wettelijke minima zijn bereikt.

Een tweede nota geeft aan welke artikelen van de *Basiswet* kunnen geactiveerd worden wanneer zo'n oplossingsplan in detentiehuis wordt in uitvoering gebracht.

Een derde nota introduceert de *differentiatie binnen de Voorlopige Hechtenis* door naast de voorhechtenis de 'gerechtelijke controle' mogelijk te maken. Die gerechtelijke controle kan tijdelijk een verplicht verblijf in een Open Huis van Gerechtelijke Controle inhouden, waar de in verdenking gestelde bij de aanwezige begeleiding ondersteuning kan vinden voor de opmaak van een Oplossingsplan. Omdat deze voorstellen nog verdere reflectie verdienen, zijn ze niet in het definitieve concept opgenomen.

Uit het Project gedifferentieerde strafuitvoering kwam zodoende op anderhalf jaar tijd een nieuw detentie-concept tot stand.

Het Concept

Het *architectuurplan* voor de Detentiehuisen vormen tegelijk de tastbare contouren, de bouwstenen én de richtingaanwijzers van dit concept. De ruimte waarin we ons bewegen bepaalt immers heel sterk hoe we ons gedragen, voelen en denken.

Het *Oplossingsplan* werd ontworpen voor de mensen die gedetineerd worden en is het antwoord op de vraag hoe detentie na het plegen van een misdrijf ingezet kan worden als middel om naar een constructieve re-integratie in de maatschappij toe te werken. Het *personeelsplan* gaat over de mensen die in de Detentiehuisen werken en is een logisch gevolg van het concept van het Oplossingsplan.

De visie: van nucleaire detentie naar een duurzame penitentiaire aanpak

De Belgische detentie moet hervormd worden op basis van drie principes: kleinschaligheid, differentiatie en nabijheid.

Kleinschaligheid

De dertig tot veertig zeer grote tot grote gevangenis- en detentiehuisen worden vervangen door honderden kleine detentiehuisen. Zij zijn georganiseerd per streek. Binnen één streek worden alle penitentiaire programma's ontwikkeld (van gesloten tot open, van basisprogramma tot intensieve intramurale begeleiding).

Elke gedetineerde krijgt een Individueel Planbegeleider die zijn detentie- en reclasseringsplan opvolgt doorheen alle stadia.

Dit vermijdt het stigma van de stereotiepe gevangenis en laat toe flexibeler en soepeler in te spelen op individuele noden.

Differentiatie

De Detentiehuisen verschillen van elkaar op vlak van beveiliging, detentie-invulling en begeleiding. Van bij de veroordeling wordt een Oplossingsplan (detentie- en reclasseringsplan) opgemaakt. Dit tekent onder meer een parcours uit, doorheen verschillende types van detentiehuisen. En meteen wordt ook de reclassering voorbereid.

Dit stimuleert de ontwikkeling en de verantwoordelijkheid van gedetineerden en samenleving naar zichzelf, elkaar en de slachtoffers.

De detentie kan zo beter aansluiten op het leven van de gedetineerde.

Nabijheid

De Detentiehuisen sluiten aan op hun buurt. Zij spelen vanuit de herstelgedachte een economische, sociale of culturele rol in hun omgeving. Vanuit de normaliseringsgedachte maken ze gebruik van hulp- en dienstverlening uit de directe omgeving om de individuele plannen uit te voeren.

Dit stimuleert de wederzijdse betrokkenheid en verantwoordelijkheid van gedetineerden én de samenleving. De vooraf afgebakende risicodomeinen blijven onder toezicht van justitie.

'Community detentie', waarbij detentie vervlochten is in het maatschappelijk weefsel, sluit beter aan bij de doelen die de Basiswet aan detentie geeft.

De Detentiehuisen

De detentie grijpt plaats in van elkaar onderscheiden, kleine Detentiehuisen. Om een idee te geven van de beoogde kleinschaligheid, wordt voorlopig uitgegaan van tien gedetineerden per huis. Zij zijn gegroepeerd per streek (voorbeeld: het Kortrijkse, Zuid-Oost-Vlaanderen, het Gentse, het Luikse, ...). Elke streek biedt alle detentievormen aan. Dus kan een volledig detentieverloop plaats vinden in de streek waar de gedetineerde nadien zal worden gereclasseerd.

Alleen in het kader van het proefproject kunnen gedetineerden hun detentie deels in een Detentiehuis, deels in een klassieke gevangenis uitzitten. Postpenitentiaire huisvesting maakt geen deel uit van dit concept, maar behoort tot de verantwoordelijkheid van de samenleving.

Een aantal van deze Detentiehuisen zijn gesloten en goed beveiligd. Van die gesloten en goed beveiligde detentiehuisen is er per streek één crisisdetentiehuis, voor de inkomende gedetineerden. Van die gesloten, goed beveiligde detentiehuisen zijn er een aantal die een basisregime aanreiken. Er kan gewerkt worden, er is ontspanning en hulpverlening, er is bezoek. Zij kunnen gebruikt worden voor voorarrest en voor gedetineerden die geen individueel Oplossingsplan aangingen. Een aantal andere gesloten detentiehuisen voorzien in beroepsopleiding intra muros of herbergen gedetineerden die een ander programma uit hun individueel Oplossingsplan doorlopen.

Een aantal van deze Detentiehuisen zijn gesloten, maar niet zwaar beveiligd. Zij herbergen gedetineerden die, volgens de bepalingen van hun individueel oplossingsplan, begeleidingen volgen buiten de muren. Het volledige basisregime wordt binnen de muren aangereikt.

Een aantal van deze Detentiehuisen zijn open. Zij bieden binnen de muren enkel woonst, bezoek en ontspanning aan. Werk, beroepsopleiding of andere programma's uit het individueel oplossingsplan gebeuren buiten de muren.

De Detentiehuisen worden in de streek ingeplant, soms in het stedelijk weefsel, soms in semi-stedelijk weefsel, soms in het rurale gebied. Zij hebben telkens een toegevoegde waarde voor de buurt (hondenasiel, fietsenwerkplaats, sociaal restaurant, toneelzaal, kunstatelier, groentewinkel, parking, groenaanleg, ...).

Gedetineerden kunnen in de loop van één detentie verschillende Detentiehuisen doorlopen, volgens wat bepaald is in hun individueel Oplossingsplan. De achterliggende problematiek van de gedetineerde, maar ook juridische, sociale en penitentiaire (vluchtgevaarlijkheid) criteria zullen bepalend zijn voor dit parcours.

Na de detentie volgt de reclassering, bijvoorbeeld met elektronisch toezicht. De individueel planbegeleider die het detentieplan opvolgde, zal ook het individueel reclasseringsplan opvolgen, omdat dit twee onderdelen zijn van eenzelfde oplossingsplan.

Het Oplossingsplan

Doel van elk oplossingstraject is het opbouwen van een sociaal netwerk rond de veroordeelde en het creëren van een rol voor hem binnen de samenleving. Deze twee zaken zijn immers de beste buffers tegen herval. De veroordeelde krijgt een reclasseringsplan en een detentieplan dat daarop voorbereidt. Samen noemen we dat een Oplossingsplan. De arrestfase kan gebruikt worden voor de opmaak van dit plan.

Dit plan wordt opgemaakt door de gedetineerde en de planbegeleider en wordt door de strafuitvoeringsrechter- of rechtbank goedgekeurd. Het wordt nadien voor uitvoering getekend door de directeur van de detentiestreek.

Een detentieplan gaat van bij het begin van de detentie gepaard met een reclasseringsplan. Het reclasseringsplan bepaalt op voorhand wanneer de veroordeelde het plan in elektronisch toezicht of voorwaardelijke invrijheidstelling verder zet, in het geval hij zelf de voorwaarden naleeft waartoe hij zich in het plan heeft verbonden.

De wettelijke minima voor de toekenning van elektronisch toezicht of voorwaardelijke invrijheidsstelling dienen daarbij gerespecteerd te worden. Voor gedetineerden met een Oplossingsplan, worden de uitgangsvergunningen en verloven bepaald in dit plan. Wanneer hier voldoende argumenten voor zijn, kunnen deze ook voor de wettelijke minima toegekend worden. Voor gedetineerden zonder Oplossingsplan, geldt inzake uitgangsvergunningen en verloven, de regeling zoals voorzien in de wet.

De strafuitvoeringsrechtbank kan wijzigingen aanbrengen in de invulling van de detentie- en reclasseringsplannen (ander type huis, andere begeleiding of beroepsopleiding), maar niet in de tijdsbepalingen van de toekenning van de strafmodaliteiten, tenzij de

gedetineerde de voorwaarden niet naleeft, waartoe hij zich in het plan heeft verbonden. Ze doet dit slechts nadat ze door de Individueel Planbegeleider (middels zijn directeur) of door de veroordeelde is gevat. Het detentieplan bepaalt de types van de huizen waarin de detentie achtereenvolgens zal plaats vinden, met een bepaald tijdsplan. Het detentieplan bepaalt de begeleidingen of beroepsopleidingen die moeten gevolgd worden tijdens de detentie. Indien er geen akkoord is over het reclasseringsplan, is er toch een detentieplan mogelijk, dat de gedetineerde in de gelegenheid stelt zijn detentie zinvol in te vullen. Wanneer het detentieplan ontbreekt, ondergaat de gedetineerde zijn detentie in een huis dat enkel in een basisregime voorziet. De strafuitvoeringsrechter of -rechtbank bepaalt dan of dit een (goed of gewoon beveiligd) gesloten dan wel open huis moet zijn.

Het personeel

Het personeelsplan is een logisch gevolg, want gebaseerd op de principes van het Oplossingsplan. Het personeel in De Huizen staat immers ten dienste van het uiteindelijke doel: zinvolle detentie organiseren. Het personeel dat tewerkgesteld wordt in De Huizen moet ervoor zorgen dat het Oplossingsplan gerealiseerd kan worden.

Daarom worden volgende functies voorzien in het personeelsplan:

- de portier
- de huisbegeleider
- de individueel planbegeleider
- de uit de samenleving gecontracteerde begeleider
- de directeur van de detentiestreek

De Portier is enkel voorzien in de gesloten en half open detentiehuisen. De portiersrol is altijd ingevuld, 365 dagen, alle uren van de dag en de nacht.

De Huisbegeleider is voorzien in alle types huizen. Hij waakt over de goede orde en de samenlevingsvoorwaarden. Hij is gebonden aan één huis.

De Individueel Planbegeleider is een persoonsgebonden functie. Hij volgt de veroordeelde doorheen het detentie- en reclasseringstraject. Hij functioneert over de verschillende huizen heen. Hij contracteert diensten uit de samenleving en beschikt daarvoor over budget en/of wettelijke mogelijkheden. Hij rapporteert aan de strafuitvoeringsrechtbank, maar enkel over aangelegenheden die in het Oplossingsplan zijn aangeduid.

De Directeur van de detentiestreek is de hiërarchische meerdere van de drie voorgaande functies. Tevens is hij de bewaker van de wettelijk verplichte contracten met de diensten uit de samenleving, in het kader van de begeleiding en in het kader van de detentie-invulling.

Hij is verantwoordelijk voor het reclasseringsoverleg (met planbegeleiders, huisbegeleiders en gedetineerde). Afwezigheid van één van die partijen kan slechts mits schriftelijke motivatie.

De uit de samenleving gecontracteerde begeleiders (arbeidsbemiddelaars, lesgevers, psychosociale begeleiders,...) werken volgens hun eigen deontologie en rapporteren niet aan de strafuitvoeringsrechter/rechtbank. Zij overleggen wel met de individueel planbegeleiders, conform de afspraken die vastgelegd zijn in een samenwerkingsakkoord.

De realisatie

Van in het begin van het Project was het de bedoeling om de dingen echt te doen veranderen. Natuurlijk is het uittekenen van een coherent concept een belangrijke eerste stap, maar het is zeker nooit het einddoel geweest van het initiatief.

Vandaar dat de politieke wereld van in het begin betrokken is geworden. Het zal uiteindelijk een politieke keuze zijn die de kar doet rollen. Hun expertise en strategische raadgevingen werden erg geapprecieerd. De omslag van gevangenen naar detentiehuisen zal vanzelfsprekend geleidelijk dienen te gebeuren. We leven niet in China. Ook de huidige gevangenen, waar we thans zo aan verknocht blijken, hadden het in hun beginperiode overigens niet zo gemakkelijk om te concurreren met de toen gangbare lijfstraffen. In de wereld van Schuld en Boete is een conservatieve reflex eerder natuurlijk.

Het politiek besluit waar we thans op aansturen is een besluit om enkele *proefprojecten* op te starten met Detentiehuisen. Er is door een aantal parlementairen al een *resolutietekst*¹ in die zin ingediend in het Federaal Parlement.

Maar een politiek besluit, een ministerieel initiatief blijft voorlopig uit. De budgettaire krapte en het feit dat men blijft geloven dat kleine detentiehuisen wel beter maar ook duurder zouden zijn dan grote gevangenen, houden voorlopig de eerste stap in een belangrijke en noodzakelijke evolutie tegen.

De economische logica weegt in deze tijden zwaar door en lange termijn visie op een efficiëntere detentie is politiek niet erg lonend. Het vergt politieke moed, de wil om voor het volk uit te lopen, zich te baseren op wetenschappelijke inzichten en vooral een goede dosis pioniers- en ondernemerszin. Vijf minuten politieke moed zullen niet volstaan.

De redenering dat differentiatie kan gerealiseerd worden in grote penitentiaire complexen, waardoor men economische schaalvoordelen zou kunnen combineren met een persoonlijke benadering van gedetineerden, is een misvatting.

In de inrichtingen waar men leefeenheden in plaats

van cellenrijen gestapeld heeft op één domein, is de machtsuitoefening onzichtbaar, anoniem en bureaucratisch. De schaalvoordelen werken als nadelen voor differentiatie. De bureaucratie en de ingewikkelde personeelsadministratie verlammen. Anders dan in de psychiatrie zijn het wantrouwen en het ontsnapingsgevaar de basisingrediënten. Ook die angst verlamt. Vanuit het feit dat de veiligheidsketting zo zwak is als haar zwakste schakel, kan men zich eigenlijk weinig differentiatie op vlak van veiligheid - en bijgevolg ook op geen enkel ander vlak - veroorloven.

Die instituten zijn bovendien zowel kwantitatief als kwalitatief personeelsverslindend en het is geen wonder dat men nog liever terugkeert naar de stervorm, waar de machtsuitoefening op zijn minst persoonlijk is en de personeelsinzet een stuk economischer.

Maar van nu voortaan is er dus een alternatief. Dat alternatief heet 'De Huizen', waar differentiëren werkelijk mogelijk is en de middelen voor veiligheid en begeleiding rationeel kunnen ingezet worden waar ze nodig zijn.

Vandaar dat VZW *De Huizen*, die de erfgenaam is van het Concept van De Huizen, de politieke wereld de hand reikt. In eerste instantie doet de VZW dat door het maatschappelijk draagvlak voor een toekomstig politiek besluit te vergroten.

Het boek '*Huizen, naar een duurzame penitentiaire aanpak*', uitgegeven door ASP Editions ligt nu in de boekhandel.

Een gedifferentieerde detentie is sociaal duurzamer dan massale en uniforme opsluiting.

Je vindt in het boek beschouwingen over het hierboven beschreven concept, maar ook concrete plannen, personeelsprofielen, een voorstel van wetswijziging, een voorbeeld van een Oplossingsplan en nog veel meer.

De voorstelling van het boek gebeurde op de *studiedag 'Van gevangenis naar detentiehuis'* die op 6 maart doorging in de Factorij in Schaarbeek.

Het boek is geschreven voor federale, gewestelijke en lokale beleidsmakers, gewestplan-, stadsplan- en projectontwikkelaars, penitentiair personeel, justitie-assistenten en justitieel welzijnswerkers, magistraten en advocaten, architecten en ingenieurs, juristen en criminologen en op onderzoekers en studenten in die branches.

Maar na het boek en de studiedag begint het maatschappelijk debat pas echt. Dank zij een jarenlange voorbereiding en de betrokkenheid van meer dan honderd mensen, is de argumentatie evenwel vrij stevig. Andere inhoudelijke alternatieven voor de aanslepende malaise zijn er ook niet.

Mocht dat nodig zijn, dan is VZW De Huizen ook bereid om de Minister te helpen met een *businessplan*.

¹ De resolutietekst is terug te vinden op [http://www.dekamer.be/doc/flwb/pdf/53/2443/53k2443001.pdf#search="gedifferentieerde strafuitvoering"](http://www.dekamer.be/doc/flwb/pdf/53/2443/53k2443001.pdf#search=).

De betrokkenheid van de *Gemeenschappen* op de omslag die wordt nagestreefd, is voorlopig beperkt. Men wacht op het startschot dat moet komen van Justitie, dat is normaal. Maar de toegankelijkheid en de nabijheid van detentiehuisen, kan bezwaarlijk de hulp- en dienstverlening bemoeilijken, in tegendeel. Het vergt wellicht een reorganisatie die nauwer aansluit bij de gewone hulp- en dienstverlening, of bij de hulp- en dienstverlening van andere specifieke doelgroepen. De Jeugdbescherming, de psychiatrische zorg, de jeugdverzorging, enz., maakten de voorbije veertig jaar reeds de omslag naar een gedifferentieerde aanpak. Het wordt tijd dat de strafuitvoering die evolutie volgt.

Slot

Het *uiteindelijke doel* is de hervorming van de volledige strafuitvoering en detentie in België naar een kleinschalig, gedifferentieerd en nabij systeem. Onze huidige gevangenis moeten vervangen worden door kleine Detentiehuisen in georganiseerde detentiestreken. Al onze gedetineerden moeten een geïndividualiseerd oplossingstraject kunnen doorlopen. Onze straffen moeten van in het begin de reclassering voorbereiden. Het detentiepersoneel moet geselecteerd en opgeleid worden om dit mogelijk te maken. Detentie moet uit de marge van onze samenleving gehaald en net in nauwe samenwerking met de maatschappij vormgegeven worden. Dit vraagt niet alleen architecturale aanpassingen, maar houdt verandering in op verschillende vlakken en niveaus.

Voor sommigen lijkt dit op vechten tegen windmolens. Wie wil de dag van vandaag nu werk maken van of geld stoppen in gedetineerden ? Er zijn veel redenen te verzinnen om de windmolens

te laten voor wat ze zijn. Toch zou het zonde zijn om te blijven stilzitten, wanneer zich een opportuniteit voor doet. Sommige tijden lenen zich beter dan andere tot een verdere stap in de humanisering van de strafuitvoering. Het mag raar klinken, maar vandaag leven we in zo'n tijd. Het waren de grote sociale (vandaag zou men zeggen 'veiligheids-') problemen van de beginnende industriële samenleving die tot de invoering van het de klassieke gevangenis hebben geleid. De hervormers hadden het niet gemakkelijk. Ook toen zwoeren bij hardere (lijf)straffen en waren experimenten met nieuwe concepten omstreden. Maar de nood was zo hoog, dat men toch iets wou doen. Zo hoog is de nood ook vandaag. Onze samenleving evolueert immers razendsnel. Dat creëert onrust en onzekerheid. Dat is de ideale tijd voor verandering en verfijning. In rustige tijden ziet immers niemand de noodzaak in om iets te veranderen.

Bovendien kan de omslag naar een nieuwe detentievorm kan alleen maar geleidelijk gebeuren. Mensen (de administratie, het personeel, bewoners van de buurt, enzovoort) moeten de tijd krijgen om vertrouwd te raken met het nieuwe. Deze omslag naar kleinschaligheid heeft - in tegenstelling tot de keuze om klassieke gevangenis te bouwen - het voordeel dat men ervaring kan opdoen door middel van relatief kleine investeringen, terwijl men toch grote en noodzakelijke veranderingen voorbereidt.

Ik vond het de moeite om het atelier en de schrijftafel te verlaten en om een droom uit te tekenen in de reële wereld, ook al is die hard. Uit hard hout maakt men de mooiste beelden.

toepasselijke literatuur

H. Claus, *De huizen, een concept voor de Belgische gevangenis van de eenentwintigste eeuw*, Orde van de Dag. Themanummer Gevangenis voor de 21ste eeuw: opportuniteit of gemiste kans? (48), 2009, p.83-88.

E. De Roeck, *Small is beautiful? Een onderzoek naar mogelijkheden en beperkingen van kleinschalige detentiemodellen*, Masterproef Criminologie, Universiteit Gent, Gent, 2011-2012.

K. Weltjens, *Kleinschalige detentie in Scandinavië: een eye opener?*, Masterproef Criminologie, Vrije Universiteit Brussel, Brussel, 2011-2012.

E. Deyaert, *Een architecturale typologie voor een kleinschalige gedifferentieerde strafuitvoering*, Masterproef Ingenieurswetenschappen, UGent, Gent, 2011- 2012.

M.-S. Devresse, *Synthèse des recherches documentaires relatives aux modèles alternatifs de détention*, Louvain: Université Catholique de Louvain, 2011-2012.

Huizen, naar een duurzame penitentiaire aanpak

Hans Claus, Kristel Beyens, Ronny De Meyer, Marjan Gryson, Liesbeth Naessens

ASP editions, 2013, 120 p.

ISBN: 9789057182617

€ 24,95 - te bestellen via http://www.aspeditions.be/article.aspx?article_id=HUIZEN402M

Vrouw Justitia, Mag Het Meer(t) Zijn?

Een bespreking van Filip Meert & Wim Van Den Eynde, *De bloedkamer*, Leuven, Uitgeverij Van Halewyck, 2011, 286p.

Luc Robert *

In 2011 verscheen het boek *De bloedkamer* van de hand van Filip Meert en Wim Van Den Eynde. Meert zat 45 maanden achter de tralies voor deelname aan een BTW carousel. Vanaf het begin van zijn aanvaring met de gerechtelijke instanties tot bij zijn vrijlating is hij zijn onschuld blijven uitschreeuwen, ook wanneer hij zware momenten doormaakt in de gevangenissen van Antwerpen, Merksplas en vervolgens Brugge. Wim Van Den Eynde werkt als journalist bij de VRT en heeft als freelance journalist getuigen en betrokkenen bij de BTW fraude opgezocht en gesproken, de zaak zelf trachten te reconstrueren, en geraakte naderhand meer en meer overtuigd van Filip Meerts onschuld. De zaak heeft de afgelopen jaren meermaals kranten en tv-schermen gehaald. Ook recent is de zaak weer in de publieke ruimte komen bovendien. In 2011 wendde Stefaan De Clerck als minister van Justitie zijn zogenaamd positief injunctierecht aan. Op basis daarvan vroeg hij aan het Hof van Cassatie om Filip Meert zijn veroordeling te herbekijken. Het Hof van Cassatie vroeg het Hof van Beroep in Antwerpen om een advies in deze zaak uit te brengen. Eind 2012 gaf het Antwerpse Hof van Beroep, waar Meert nota bene veroordeeld is in 2001, een negatief advies, waarbij het stelde dat de nieuwe elementen te licht bevonden worden om het proces over te doen. De bal ligt nu in het kamp van het Hof van Cassatie. Meert heeft al te kennen gegeven om de zaak bij een negatieve beslissing van het Hof van Cassatie tot bij het Europees Hof voor de Rechten van de Mens te brengen. Hij blijft tot op vandaag zijn onschuld uitschreeuwen.

De bloedkamer verhaalt het juridische wespennest waarin de jonge ondernemer en gsm-handelaar Filip Meert eind jaren '90 is terecht gekomen. Eind jaren '90 schiet de gsm markt uit de startblokken en rijzen winkels als paddestoelen uit de grond. Meert beslist als ambitieuze ondernemende duizendpoot mee op de gsm trein te springen en bouwt op relatief korte tijd een sterk netwerk, een reputatie en een stevig klantenbestand uit. In zijn zakelijk netwerk blijkt echter een gigantische spin te zitten, zo blijkt wanneer Filip Meert door een fraude-inspectiedienst gewaarschuwd wordt. De gsm markt zou spelers bevatten die BTW ontduiken via frauduleuze carousels. Meert voelt zich ongerust, begint op eigen initiatief de unieke nummers op elk binnenkomend gsm toestel in te scannen en te controleren, zodat hij zichzelf kan verzekeren dat hij zuiver bezig is – hij wilt een cleane zaak en betaalt netjes zijn rekeningen, BTW inclusief. Wanneer het op basis van de gescande serienummers voor hemzelf duidelijk wordt dat hij talloze gsms heeft ingekocht, vervolgens heeft doorverkocht, om ze nadien

nietsvermoedend opnieuw te hebben ingekocht en doorverkocht, gaat bij hem een alarm af. Hij doet aangifte bij de bevoegde inspectiedienst, verbreekt het contact met enkele van zijn leveranciers en zoekt andere gsm-invoerders en groothandelaars. Hij voelt zich bedregen en wil zo snel als mogelijk deze donkere bladzijde omdraaien. Hij vindt andere leveranciers, vanuit de veronderstelling met deze louche zaken gebroken te hebben - maar ook de nieuwe leveranciers zijn niet allemaal even koosjer. In 1999 begint de bal te rollen: de gerechtelijke politie heeft een onderzoek naar een fraudenetwerk opgezet, waarbij belangrijke spelers op de gsm-markt betrokken zijn. Samen met 27 anderen wordt Filip Meert aangeklaagd en in eerste aanleg veroordeeld tot 3 jaar gevangenisstraf, waarvan 18 maanden effectief. Hij gaat in hoger beroep en blijft gans de tijd zijn onschuld bepleiten. De tiende kamer van het Hof van Beroep waar Meert zijn zaak in hoger beroep behandeld ziet, stond destijds gekend als de bloedkamer. De onheilspellende bijnaam wijst volgens Meerts raadsman op de onvoorspelbaarheid van de rechters: hij spreekt van 'een sprong in het duister'. Zijn raadsman zegt hem: "Het kan een vrijspraak worden, maar voor hetzelfde geld krijg je de maximumstraf" (p.90). In hoger beroep kijkt hij vervolgens aan tegen de bevestiging van zijn veroordeling en een strafverzwaring: hij krijgt een gevangenisstraf van 5 jaar. Na de veroordeling kan hij nog even op vrije voeten blijven. Vervolgens krijgt hij bericht om zich in de gevangenis van Antwerpen aan te melden en duikt hij onder. Korte tijd later wordt hij op vrij spectaculaire manier opgepakt en begint zijn wedervaren met de Belgische gevangenissen: eerst zit hij in Antwerpen, later in Merksplas en het grootste deel van zijn straf zal hij in Brugge uitzitten. Zijn volharding in onschuld blijft hem achtervolgen en vliegt in de gevangenis als een boemerang in zijn gezicht. De Commissie voor Voorwaardelijke Invrijheidstelling (VI) wijst meermaals zijn verzoek tot VI af, met als belangrijk argument het ontkennen van zijn schuld. Zo wordt in het boek gesteld dat volgens de VI Commissie het risico op nieuwe feiten niet uitgesloten kan worden "omdat veroordeelde de feiten waarvoor hij nochtans definitief veroordeeld is, blijft ontkennen. Daardoor is een criminogenetische duiding en het formuleren van een strafrechtelijke prognose op zijn minst bemoeilijkt" (p.278). Uiteindelijk krijgt hij na een periode in halve vrijheid en vervolgens 18 maanden met een enkelband twee jaar na de eerste weigering alsnog zijn VI toegekend. Op dat ogenblik heeft hij 45 maanden van zijn straf totaal van 5 jaar achter de rug.

De bloedkamer leest als een pageturner waarbij de lezer

* Luc Robert is onderzoeker aan het Nationaal Instituut Criminalistiek en Criminologie (NICC) en vrijwillig wetenschappelijk medewerker Leuven Instituut voor Criminologie (LINC), K.U.Leuven.

afwisselend meegezogen wordt in Meerts ervaringen die geleidelijk aan naar het ondraaglijke en bij wijlen het absurde afglijden, om dan weer met de journalist op ontdekking te gaan, om een eigen beeld te krijgen van Filip Meert en diens verwickeling in de fraudecarousel, met tal van gesprekken met betrokkenen, afschriften van verhoren etc. Journalist Van Den Eynde krijgt van meerdere andere veroordeelden in de zaak te horen dat Meert betrokken is geraakt bij een grootschalig complex fraudesysteem waar hij gewoon een bruikbare zich van geen kwaad bewust zijnde pion was. Bij de destijds betrokken politie-inspecteurs en bij de rechters die Meert naar de gevangenis stuurden, komt Van Den Eynde van een kale reis thuis. Eén uitzondering betreft een onderhoud met de vroegere openbare aanklager, doch op vragen die hij over het dossier stelt, krijgt hij geen antwoorden. Meer en meer geraakt de journalist, die eerst met de nodige scepsis omgaat met Meerts verhaal, overtuigd dat Filip Meert het slachtoffer is van een gerechtelijke dwaling.

Als lezer is dit een boek dat leest als een trein, met een geslaagde aanpak: het verhaal van Filip Meert, door hemzelf verteld, naast de zoektocht van de journalist die achter hoeken en onder stenen zoekt en tracht bewijzen te vinden. Je zou als lezer haast vergeten dat het hier niet om een soort Dan Brownachtige thriller gaat, met complotten, samenzweringen en eigenaardige gebeurtenissen die elkaar opvolgen en uitmonden in een orgelpunt, de definitieve veroordeling. Wanneer de laatste bladzijde omgeslagen is, dringt het besef door dat dit boek geschreven is door een mens van vlees en bloed die zijn eigen verhaal brengt en die nog steeds aandringt op het herzien van het proces, zelfs al heeft hij zijn gevangenisstraf uitgezeten. Die drang tot (h)erkenning van zijn onschuld is hem gedurende zijn ganse wedervaren met Justitie duur komen te staan, maar hij blijft beweren dat hij nooit overwogen heeft om toch schuld te erkennen, om zo een invrijheidstelling sneller mogelijk te maken. Toch weegt de veroordeling nog altijd door. Hij stelt zelf: "Ik ben nu wel vrij, maar tegelijk ben ik gestraft voor de rest van mijn leven. Als ik werk, wordt mijn loon afgenomen. De verbeurdverklaring is wel verbroken, maar nog niet opnieuw behandeld door een ander hof van beroep" (p.286). In afwachting daarvan heeft hij inmiddels meer dan 10 miljoen euro aan schulden te betalen aan de staat.

Een fiscaal expert heeft zich publiek uitgesproken over de fraudecarrouzels en hoe het kan dat "bonafide bedrijven [...] onbewust in de fraude worden meegesleurd"; hij sluit niet uit dat Meert slachtoffer is geworden van een gerechtelijke dwaling.¹ Ook voormalig kabinetsmedewerker Toon Musschoot, die respectievelijk bij Vandeurzen en vervolgens bij De Clerck op het Justitiekabinet werkte en de zaak van dichtbij bekeken heeft, stelt "geneigd [te zijn] hem te geloven".² Persoonlijk neem ik liever geen standpunt in over Filip Meerts schuld

dan wel onschuldig; het is aan anderen die beter geplaatst zijn om daarover te oordelen.

Toch laat dit boek niemand koud. Omwille van twee belangrijke redenen schopt dit boek elke lezer een geweten, ongeacht of je nu een standpunt wilt innemen omtrent de schuldvraag ten aanzien van Filip Meert of niet. Twee observaties komen uit dit bij momenten snijdend scherp boek op het voorplan.

Ten eerste is er de vaststelling dat in andere landen vaak gerechtelijke dwalingen geïdentificeerd worden, met een rechtzetting (en dat woord is hier bewust gebruikt) achteraf. Los van Filip Meert, het is een vaststelling dat in België blijkbaar formeel gezien amper gerechtelijke dwalingen voorkomen. Nochtans, wanneer naar onze buurlanden gekeken wordt, dan doet de naam Lucia de B. meteen een belletje rinkelen (een Nederlandse verpleegster die onterecht wegens moord tot levenslang veroordeeld was en na meer dan 4 jaar is vrijgelaten), net zoals de zaak Outreau voor vele lezers niet ongekend is (een Franse zaak omtrent pedofilie en kindermisbruik, waarbij meerdere personen op basis van onbetrouwbare getuigenissen gedurende jaren in voorhechtenis zaten, om later als onschuldig vrijgelaten te worden; er volgde nadien een parlementaire onderzoekscommissie en de president, destijds Jacques Chirac, excuseerde zich namens Frankrijk bij de slachtoffers van de gerechtelijke dwaling). En wie heeft nog niet gehoord van het verhaal van Ruben "The Hurricane" Carter, een Amerikaanse zwarte bokskampioen die op het hoogtepunt van zijn bokscarrière onterecht moest opdraaien voor drie moorden? Bob Dylan schreef er een lied over en zijn verhaal is zelfs verfilmd ("The Hurricane"). In Nederland kwam zeer recent opnieuw twijfel bovendrijven over een veroordeling van zes personen voor de dood van een Chinese vrouw. Drie mannen en drie vrouwen kregen straffen van vijftien maanden tot tien jaar voor hun betrokkenheid. Na het jarenlang volhouden van één van de veroordeelden is het bewijsmateriaal van het dossier onder de loep genomen vanuit het project Gereede Twijfel, onder leiding van rechtspsycholoog Peter Van Koppen en criminoloog Hans Nelen.³ Peter Van Koppen, expert in de materie, lijstte in een boek in 2011 op dat tussen 2,3% en meer dan 10% van alle veroordelingen gerechtelijke dwalingen zijn; een minimalistische inschatting voor het aantal onschuldigen dat onterecht achter de tralies in België zit, zou al snel betrekking hebben op niet minder dan 150 personen. Van Koppen wees in dat boek ook op de veroordeling van Els Clottemans en dat zij op basis van het aanwezige bewijsmateriaal bij de zaak niet veroordeeld mocht worden - zonder daarmee te zeggen dat ze daarom onschuldig is, louter dat het bewijsmateriaal niet leek te volstaan om wel tot een veroordeling over te gaan.⁴ Ook De Clerck's vroegere kabinetsmedewerker haalt cijfers aan uit buurlanden: in Schotland zijn op een periode van 10 jaar 25 gerechtelijke dwalingen aan de oppervlakte gekomen, in Engeland

1 Michel Maus, "Filip Meert verdient een eerlijk proces", De Morgen 8 november 2012.

2 Toon Musschoot, "Onschuldig veroordeelden? Niet in België, natuurlijk. Gerechtelijke dwalingen 'bestaan niet' in ons land", De Standaard 9 november 2012.

3 Procureur-Generaal Hoge Raad der Nederlanden, "Onschuldig veroordeeld worden is een nachtmerrie", <http://www.rechtspraak.nl/Actualiteiten/Nieuws/Pages/PG-HogeRaad-Onschuldig-veroordeeld-worden-is-een-nachtmerrie.aspx> 7 juni 2012.

4 John De Wit, "Van Koppen over rechterlijke dwalingen en de parachutemoord", Gazet Van Antwerpen 22 april 2011.

en Wales waren dat er 320, aldus Musschoot.⁵ De lijst voorbeelden uit andere landen is schier eindeloos en wijst maar op één voor de hand liggende conclusie: het gerecht doet mensenwerk en mensen maken fouten, dus is het niet uit te sluiten dat ook het gerecht fouten maakt. Dat betekent uiteindelijk dat Vrouwe Justitie af en toe een steek laat vallen, dat haar blinddoek haar misleidt en ze verkeerdelijk haar zwaard gebruikt of haar schaal niet altijd evenwichtig functioneert. In België blijkt dat inzicht wel aanwezig bij de wetgever, aangezien een procedure tot herziening van vonnissen en arresten bestaat, doch deze maar zeer restrictief kan worden gebruikt.⁶ Echter, in België bestaat geen afzonderlijke onafhankelijke instantie die gerechtelijke dwalingen onderzoekt, terwijl in Nederland een Commissie Evaluatie Afgesloten Strafzaken bestaat, in Engeland de Criminal Cases Review Commission, in Frankrijk een Commission de révision des condamnations pénales, etc.⁷ In België geeft hetzelfde Hof van Beroep dat de veroordeling heeft uitgesproken, een bindend advies over of al dan niet voldoende nieuwe elementen bestaan om het proces over te doen. Musschoot hekelt die manier van aanpak in niet mis te verstane bewoordingen: "Ik geloof best in Justitie, maar niet in sprookjes". Een tweede punt dat al tot in den treure toe in Fatik aan bod is gekomen, betreft de toestand van de Belgische gevangenen en de toestand waarin gedetineerden zich bevinden. Als Churchill en Dostojevski gelijk hadden en we het beschavingsniveau van een samenleving moeten afleiden uit de manier waarop we met gedetineerden omgaan, dan staat België er nog steeds niet goed voor (zie ook elders in dit nummer de bespreking van het laatste CPT bezoek aan België). Zijn verhaal geeft ons een subjectieve blik op wat er achter de dikke muren en tralies van drie gevangenen gebeurt. Meerts rauwe voorbeelden van het leven achter de tralies slaan de lezer bijna knock-out. Die voorbeelden zijn niet zomaar van de pot gerukt (en wie het boek leest, beseft dat ook deze uitdrukking zeer op zijn plaats is). Hygiënische omstandigheden die allesbehalve menswaardig zijn, de overbevolking die leidt tot taferelen die je in door lobbying van Gaia inmiddels tot illegaal verklaarde kippenlegbatterijen zou verwachten, spanningen met sommige penitentiaire bewakingsbeambten die volgens het boek de grenzen van het toelaatbare opzochten, onduidelijkheden en onzekerheden bij wat een veroordeelde mag en kan verwachten bij allerhande procedures (zoals het voorbeeld over voorwaardelijke invrijheidstelling, waarbij hij dacht dat een positief advies leidde tot toekenning of van dezelfde zwaarte: het voorbeeld van de celbrand in Merksplas, waarbij het voor Filip Meert als gedetineerde niet eens duidelijk is wat en hoe te handelen bij brand en hij als een vogeltje in zijn kooi moet wachten tot een personeelslid uiteindelijk zich door de rook baant en de cel komt openen). De voorbeelden lijken weinig bij te dragen tot een menswaardige detentie, waarbij veroordeelden voorbereid worden op hun re-integratie...

Ondanks alle scepsis over waar Justitie vandaag de dag staat en wat er nog qua veranderingen te gebeuren is (en Filip Meert wijst ons met de neus op de feiten), blijf ik echter voorzichtig optimistisch - is dat immers geen 'moral duty'? Er is verbetering onderweg, ook instellingen en organisaties kennen een vorm van voortschrijdend inzicht, hoe tergend traag dat soms ook lijkt voor de rechtstreeks betrokkenen. Vergelijk het met een olietanker die van koers aan het veranderen is: dat gaat ook geleidelijker dan een fiets waarmee je van richting wijzigt. Justitie staat voor grote en grondige hervormingen die inmiddels al lang voorbereid worden en traag maar gestaag vorm krijgen. Lichtvoetigheid en overhaasting kan bij het hervormen van Justitie alleen maar tot meer problemen dan oplossingen leiden; dagjespolitiek in een fundamenteel belangrijk maatschappelijke instituut als Justitie brengt meer schade dan voordeel, zeker wanneer de waan van de dag voorbij is en paniekmaatregelen meer kwaad dan goed blijken te doen. Natuurlijk wordt door duizenden mensen dagelijks wel hard gewerkt met gearresteerden, beklaagden en gevangenen en doen velen hun best en nog veel meer dan dat. Dat betwist niemand en ook Meert geeft meerdere voorbeelden (zo geeft een penitentiaire bewakingsbeambte zijn eigen boterhammen, een deel van zijn avondeten, aan Meert wanneer die na een lange dag op transfer van Merksplas naar Brugge pas 's avonds toekomt en net het avondeten in de gevangenis gemist heeft). Er staan bouwprojecten in de steigers en nieuwe plaatsen zullen toegevoegd worden of zelfs oude cellen en gevangenen vervangen. Er is wel degelijk menselijkheid in Justitie, ook achter de tralies, tussen gedetineerden onderling en tussen gedetineerden en personeel. Maar Justitie heeft nog een lange weg af te leggen (plannen voor een comité J, een hervorming van het strafrecht, het *post Holsters* opnieuw opnemen van de discussie over straftoemeting, een discussie over het sanctiepalet dat inmiddels meer kleuren telt dan de regenboog, de volledige implementatie van de basiswet, de lijst is schier oneindig). De getuigenis van Filip Meert en Wim Van Den Eynde is op dat vlak een eyeopener en een waarschuwing. Er is nog een lange weg af te leggen en ondertussen kunnen we de ogen niet sluiten voor mogelijke gerechtelijke dwalingen. Ook vrouwe Justitia slaat er immers soms naast. En zoals de Nederlandse procureur-generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden stelde: "Schuldig bevonden te worden aan iets dat je niet hebt gedaan, lijkt me een van de ergste dingen die een mens kan overkomen. Dan raak je alles kwijt, inclusief je vertrouwen in mensen en het vertrouwen dat zij in jou hebben. Een nachtmerriescenario". Hij wijst de weg voorwaarts: "We doen ons best om fouten te onderkennen en daarvan te leren"⁸, onder meer via het project Gerede Twijfel en via de Commissie. De manier waarop onze burens de feilbaarheid van hun Justitie vorm geven, kan ons misschien al een eind op weg helpen. Vrouwe Justitie, mag het Meert zijn die een deur in die richting opent?

⁵ Toon Musschoot, l.c.

⁶ Lieven Dupont, *Beginselen van strafrecht*. Boekdeel 2, Leuven, Acco, 413.

⁷ Toon Musschoot, "Goed nieuws voor justitie. De onfeilbaarheid van de Belgische rechtspraak", *De Standaard* 5 oktober 2012.

⁸ Jan Watse Fokkens, in *Procureur-generaal Hoge Raad Der Nederlanden*, l.c.